

Rječnik i mentalni leksikon

Petermanec, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:593225>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Iva Petermanec

Rječnik i mentalni leksikon

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Iva Petermanec

Matični broj: 0009081999

Rječnik i mentalni leksikon

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/ Pedagogija

Mentor: doc. dr. sc. Željka Macan

Rijeka, rujan 2021.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova *Rječnik i mentalni leksikon* izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Željke Macan.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju završnog rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u završnom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/ Studentica

Iva Petermanec

Potpis

Petermanec Iva

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Riječ i rječnik	3
3. Psiholingvistika i neurolingvistika	5
4. Mozak i pamćenje	7
5. Mentalni leksikon.....	10
5.1. Teorijski pristupi mentalnom leksikonu.....	10
5.2. Organizacijske strukture mentalnog leksikona	11
5.3. Govorne pogreške i afazija.....	12
6. Povezanosti i razlike rječnika i mentalnog leksikona	14
7. Jednojezičnost i višejezičnost.....	16
7.1. Jedan ili više leksikona.....	18
8. Dvojezičnost i mentalni leksikon	20
8.1. Vrste dvojezičnosti.....	21
8.2. Dvojezični govornik.....	22
8.3. Mentalni leksikon učenika stranih jezika	23
9. Mentalni leksikon kod djece	25
9.1. Usvajanje jezika i razvoj govora	26
9.2. Dvojezičnost kod djece u ranoj predškolskoj dobi	27
10. Istraživački rad	29
10.1. Leksičke veze u mentalnom leksikonu dvogodišnjaka i trogodišnjaka	29
10.2. Leksičko obilježje predočivosti u mentalnom leksikonu osoba s afazijom	32
10.3. Kako obrada teksta utječe na količinu zapamćenih riječi u ranom učenju stranog jezika?	35
11. Zaključak	39
12. Popis literature.....	41
13. Popis priloga.....	46
14. Sažetak i ključne riječi	47
15. Vocabulary and mental lexicon.....	48

1. Uvod

Pitanjem mentalnog leksikona i usvajanja jezika i govora ne bave se isključivo lingvisti, već i psiholozi, antropolozi, sociolozi i dr. Iako je ovo područje multidisciplinarno, mentalnim leksikomom se ponajviše bave psiholingvistika i neurolingvistika, a njihov temeljni predmet jesu pitanja lokalizacije određenih područja u mozgu koja su zadužena za jezik, kako bilingvalni govornik pohranjuje određene riječi te što se događa s određenim jezičnim funkcijama ukoliko se ošteti određeni dio mozga. Mentalni leksikon skladište je svih riječi koje osoba ima pohranjene u memoriji, a frekventnost riječi je tek jedno od obilježja zapamćivanja riječi i njihova pohranjivanja u mentalnom leksikonu. Temeljno je pitanje na koji način bilingvalni govornici pohranjuju riječi - imaju li oni jedan leksikon, odnosno jesu li riječi iz obaju jezika pohranjene u jednom velikom memorijskom sustavu, ili postoje dva odvojena mentalna leksikona obaju jezika. Osim navedenog, nastoji se dati odgovor na pitanja vezana uz mentalni leksikon na temelju govornih pogrešaka, proučavanja procesiranja kod dvojezičnih govornika istraživanjem leksičkih struktura u različitim jezicima te mentalnog leksikona u djece. Višejezičnost se nekad smatrala sredstvom povlaštenih osoba i najrazvijenijih zemalja, dok je danas postala nužnost opstanka na tržištu rada. Bilingvizam je kroz starije teorije podrazumijevao potpuno ovladavanje obama jezicima, dok se noviji pristupi mogu odnositi na znanje obaju jezika čak i u slučajevima kada osoba razumije jezik, a ne mora nužno znati i nešto pročitati ili pak napisati na njemu.

U radu se postavlja pitanje razlike između rječnika i mentalnog leksikona; dok je rječnik pisan abecedno i jednodimenzionalan je, mentalni leksikon je mreža riječi koju pojedinac koristi i višedimenzionalan je. Cilj je ovog rada izložiti temeljne principe i pitanja mentalnog leksikona, a kako bi se osvijetlio taj fenomen nužno je izložiti razliku između riječi i rječnika, razliku između psiholingvistike i neurolingvistike, opisivanja ljudskog mozga, a kako bi se dobio uvid u temeljna mozgovna područja zadužena za govor. Posebice je važno Wernickeovo i Brocino područje za razumijevanje afazije; ukoliko dođe do oštećenja Brocinog područja, oštećeno je područje za govornu produkciju, a kod oštećenog Wernickeovog područja dolazi do poremećaja razumijevanja govora. Posljednje poglavlje osvrće se na mentalni leksikon u predškolske djece i bilingvalnost u dječjoj dobi. Usvajanje izgovora, prema Stančić, Ljubešić (1994), složen je i mnogostruko uvjetovan proces; na njega

utječu različiti uvjeti kao što su anatomske-organski, osjetilno-perceptivni i semantičko-kognitivni uvjeti. U završnom će se radu koristiti recentna literatura relevantna za ovo područje iz perspektive lingvistike, logopedije, psihologije i pedagogije, s naglaskom na lingvistički pristup ovoj tematici.

2. Riječ i rječnik

Različiti autori različito definiraju pojam riječ, a u ovom poglavlju izložit će se određene definicije. Selier (1964, prema Erdeljac, 2009) definira riječ kao sastavnicu koja suprotstavlja odnose unutar jezične strukture ili na razini rečenice pri čemu je ta razina jedan od odnosa, a ne jedna od jedinica. Schippan (1972, prema Erdeljac, 2009) smatra da je riječ na leksičko- semantičkoj razini najmanji, relativno samostalan nositelj značenja, na fonološkoj razini jedinica koja se može izolirati određenim pauzama, na grafemskoj razini izolirana određenim mjestima u pismu, a na sintaktičkoj razini određena sintaktičkom funkcijom. Bloomfield (1933) je ponudio dvije definicije riječi: da je to niz slova otisnutih između dviju praznina te da je to minimalna slobodna forma. Unatoč mnogobrojnim definicijama riječi, poneki autori poput Atchison smatraju da definiranje riječi ne može pripomoći za njezino raspoznavanje (Erdeljac, 2009).

Postavlja se pitanje je li riječ nositelj značenja. U fizičkom obliku riječ je niz povezanih zvukova i šumova koji nastaje protjerivanjem zraka kroz usnu i djelomično nosnu šupljinu pomoću pokreta dijafragme, glasiljka, donje vilice i drugih pokretnih dijelova perifernog govornog aparata (Stančić, Ljubešić, 1994). Ti zvukovi djeluju na slušni aparat, prilikom kojeg se aktivira i auditivni korteks (ibid). Riječ je nositelj značenja u slučajevima kada: djeluje kao podražaj koji pobuđuje značenje; značenje određuje izbor određenih riječi te predmet pobuđuje izbor neke riječi (ibid). Usvajanje određenoga jezičnoga znaka, a time i riječi, podrazumijeva učenje njegova izraza i njegova sadržaja te uspostavljanja veze među njima (Erdeljac, Willer- Gold, 2009). Učenje riječi podrazumijeva učenje njegova izraza i njegova sadržaja, ali i uspostavljanje veze među njima (Erdeljac, Willer- Gold, 2009). U literaturi se navode tri načina kojima se potiče porast broja jedinica vokabulara: poučavanjem i učenjem; čitanjem te isticanjem značenja riječi u iskazima roditelja i drugih govornika u komunikaciji (ibid). Također je utvrđeno da je frekventnost riječi, tj. učestalost njihove upotrebe, jedno od važnih obilježja prema kojima one ulaze u mentalni leksikon (ibid).

Rječnik je knjiga koja se bavi izdvojenim riječima danoga jezika kako bi opisala njihov izgovor, pravopis, njihovu povijest i etimologiju. Riječi se, zbog lakše klasifikacije, razvrstavaju prema određenomu redoslijedu, najčešće abecednom.¹

¹ Pojam rječnika. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35936> Posjet 20.srpnja 2021.

Lingvistička disciplina koja se bavi teorijom i praksom sastavljanja rječnika i otkriva u njima opće zakonitosti koje vrijede za sve jezike, naziva se leksikografija (Škiljan, 1987). Leksikografija je praktična primjena leksikologije: leksikograf primjenjuje leksikologiju u sastavljanju određenih opisa rječnika (Majetić, 2008). Čestotnim rječnicima koriste se psiholingvisti za eksperimentalne svrhe, dok se lingvisti služe odostražnim rječnicima za proučavanje modela sufiksacije te tezurima u semantici i sl. (Erdeljac, 2009). Djelovanje frekvencije najviše je istražen predmet u okviru prepoznavanja izgovorene riječi (Erdeljac, 1997). Unatoč tome što su frekvencijski rječnici organizirani na temelju pisane građe, podrazumijeva se da oni odražavaju distribuciju i u govorenome jeziku (Erdeljac, 1997). U pisanim rječnicima natuknice su riječi u osnovnom obliku, tj. leksemi, što psiholozi nazivaju lemom (Erdeljac, 2009). Natuknice u rječniku nisu nikad morfemi, već su to leksemi u svom neutralnom, osnovnom obliku (ibid: 36). Ellis (1994, prema Erdeljac, Willer- Gold, 2009) dijeli dvije vrste učenja vokabulara: 1. učenje oblika i 2. učenje značenja te njegove upotrebe, koji zahtijevaju svjesne procese učenja. Ellis (1994) napominje da bi nastavnici trebali usustavljeno objašnjavati značenje riječi, a da bi učenici trebali vježbati značenja tih riječi služeći se rječnikom, povezujući ih s drugim značenjima u različitim kontekstima. Tek tada kada je znanje o obliku povezano sa znanjem o značenju, riječ je naučena što Ellis (1994) naziva medijacijom (Erdeljac, Willer- Gold, 2009). U različitim epohama, rječnik je imao različitu važnost i funkciju. Za srednjovjekovnog čovjeka, primjerice, rječnik je uglavnom zbirka dikcija ili fraza sastavljenih za učenje latinskog jezika (Majetić, 2008).

Postoje povezanosti, no i razlike između specijaliziranih rječnika i mentalnog leksikona, o čemu će više biti riječi u šestom poglavlju.

3. Psiholingvistika i neurolingvistika

Za proučavanje načina na koji je jezično znanje pohranjeno u pamćenju, odgovore daje metodološki pravac pod nazivom *kognitivna obrada obavijesti*, nastala šezdesetih godina (Stančić, Ljubešić, 1994). Psiholingvistika je: „lingvistička disciplina čije se istraživačko područje sastoji od psiholoških aspekata u proučavanju jezika na teorijskoj i primijenjenoj razini“ (Erdeljac, 2009: 13). Psiholingvistika nastoji odgovoriti na nekoliko pitanja u bilingvalnoj sferi: „Što se događa kad se uči drugi jezik i kad se on upotrebljava?; Kako pojedinac nastoji naučiti kontrolirati reakcije svakog jezika i kako ih drži odvojene?; Imaju li govornici dva različita koda su do neke mjere spojeni?“ (Filipović, 1986: 37) Njezin je cilj oblikovanje lingvističke teorijske jezika koja će moći objasniti njegovu prirodu, usvajanje te jezičnu uporabu (Erdeljac, 2009). Prema Stančić i Ljubešić (1994), problem kojim se eksperimentalna lingvistika bavi jest proučavanjem i tumačenjem strukturalne i funkcionalne karakteristike mentalnog leksikona. Psiholingvistika kao glavni cilj ima otkrivanje jezika u prvome jeziku te objašnjenje procesa usvajanja prvoga jezika (Medved Krajnović, 2010). Dodirni interes psiholingvistike jest s područjem umjetne inteligencije, a očituje se u preuzimanju metoda kompjutorskog modeliranja koji sudjeluju u obradi jezičnih podataka (Erdeljac, 1997). U psiholingvističkoj teoriji cilj je da objasni kakve informacije prenosi jezik te na koji način to funkcionira (ibid).

Psiholingvistika je povezana i s drugim lingvističkim, ali i nelingvističkim disciplinama kao što su neurolingvistika, spoznajna psihologija i epistemologija (Erdeljac, 2009). Zbog navedene činjenice, psiholingvistički pristupi jeziku mogu se razlikovati od onih koji se bave funkcioniranjem fiziološkog sustava (ibid). Dio problematike kojom se psiholingvistika bavi jesu: „metode jezičnoga opisivanja i analize, govorni činovi, razumijevanje i proizvodnja rečenica, govorne greške, metafora, prepoznavanje riječi, geste i znakovni jezik, dječja uporaba jezika, lingvistička svijest i dr.“ (ibid: 18).

Neurolingvistika kao znanost proučava anatomsku i fiziološku osnovu ljudskog ponašanja (Medved Krajnović, 2010). Lurija (1982) smatra kako neurolingvistika predstavlja novu granu znanosti koja omeđuje psihologiju, neurologiju i lingvistiku. Sam pojam, odnosno naziv *neurolingvistika* uvela je Edith Trager 1960.g., a neurolingvistiku je definirala kao: “interdisciplinarno područje čiji je predmet proučavanje odnosa između čovjekova živčanog sustava i mozga“ (Volenc, 2015: 388). Presudno pitanje na koje neurolingvisti žele dati odgovor je funkcionira li ljudski mozak kao cjelina ili kao pak kao skupina neovisnih

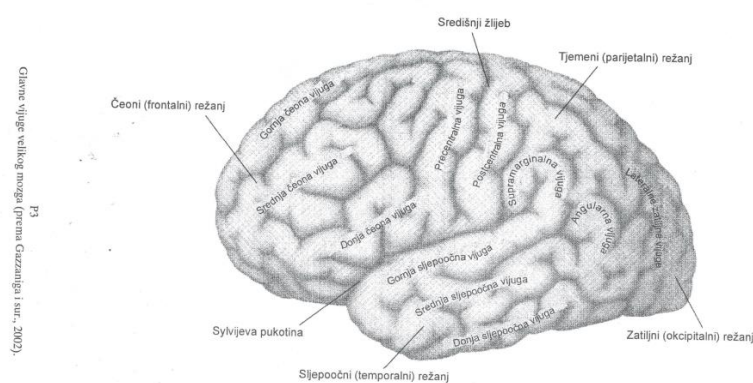
dijelova? (Medved Krajnović, 2010) Dosadašnja istraživanja pokazala su da su jednostavni procesi lokalizirani, no složeni procesi kao što su percepcija i jezik šire su rasprostranjeni (Mildner, 2003). Neurolingvistika se, između ostalih znanstvenih istraživanja ovog područja, bavi psihološkim procesima razumijevanja govornog priopćavanja (ibid). Proces dekodiranja iskaza proteže se kroz tri etape. Slušatelj mora percipirati određene riječi, a ukoliko riječi i njihov fonetski sustav ne budu dobro shvaćeni, tada se završava proces dekodiranja (Lurija, 1982). Zatim slušatelj mora shvatiti strukturu cijele rečenice koja je sastavljena od pojedinih riječi (ibid). Slušatelj u početku mora otkriti površinsko- sintaktičku strukturu rečenice te da preko sintaktičke strukture pređe na opći smisao (ibid). Proces dekodiranja završava razumijevanjem cijelog iskaza. Da bi se shvatio cjelokupan iskaz, slušatelj mora usporediti rečenice s drugima, odabrati one koje imaju dominantno značenje te formulirati opću misao iskaza (ibid).

Time se postavlja pitanje razine složenosti do koje je neki proces lokaliziran. Obler i Gjerlow (1999, prema Medved Krajnović, 2010) na temelju neurolingvističkih istraživanja izdvajaju neke od temeljnih jezičnih sastavnica koje smještaju u lijevu polutku- fonologiju, morfologiju i sintaksu. Za desnu mozgovnu polutku se smatralo da je zadužena za dio leksičkog znanja, intonaciju te pragmatičku jezičnu funkciju (Mildner, 2003). Arnold Pick smatrao je da nacrt rečenice prethodi odabiru leksičkih sastavnica te da se leksičke riječi biraju prije gramatičkih, nakon čega se određuje tek površinski sloj gramatičkog oblika (ibid). Danas se više ne interpretira na taj način, odnosno danas se ne smatra da postoji točno određeni dio mozga koji je zadužen za obavljanje određene jezične funkcije (Medved Krajnović, 2010). Naziv same knjige prethodno navedene autorice „Govor između lijeve i desne hemisfere“ upućuje na interakciju moždanih polutki, odnosno činjenice da je govor smješten negdje između lijeve i desne mozgovne polutke (ibid: 51). U središtu neurolingvističkih istraživanja jest opisati različite govorne i jezične poremećaje kao što su afazija i sl. S druge se strane nastojalo povezati te poremećaje s određenim područjima u mozgu (Volenc, 2015). Navedena područja istraživanja čine znanstvenu granu afaziologije. Afaziologija se danas smatra temeljnim dijelom neurolingvistike (ibid).²

² Više o poremećaju afazije bit će spomenuto u poglavlju „Govorne pogreške i afazija“

4. Mozak i pamćenje

Kako bi se u potpunosti shvatio pojam mentalnog leksikona, prvenstveno je važno poznavati strukturu i funkciju mozga. Mozak je glavni dio središnjeg živčanog sustava, a njegovi glavni dijelovi su mali mozak, veliki mozak, međumozak i moždano deblo (Mildner 2003). Veliki mozak podijeljen je na lijevu i desnu moždanu polutku, a svaka polutka dijeli se na četiri režnja i to: 1) čeoni/frontalni režanj, 2) sljepoočni/temporalni režanj, 3) tjemeni/parijetalni režanj, 4) zatiljni/okcipitalni režanj (ibid). Možemo reći da je mozak zadužen za upravljanje i kontrolu emocija, svijesti, znanja, čini čovjekov razum, odnosno čini njegovu bit. Iako su obje moždane polutke naizgled i strukturom jednake, funkcionalno su asimetrične. Lijeva moždana polutka ima funkciju, odnosno dominaciju za govor, znanost, jezik, logiku i zaključivanje, dok je desna moždana polutka zadužena za emocije, umjetnost i prostorno snalaženje (ibid). Valja naglasiti da jedna moždana polutka uvijek ima dominaciju nad drugom pa će tako osoba s dominantnom lijevom polutkom mozga biti više naklonjena znanosti, matematici i inim jezicima, dok će osoba s dominantnom desnom polutkom mozga težiti glazbi, plesu i sl. (ibid).

Slika 1: Podjela mozga na četiri glavna režnja (Mildner, 2013: 35)

Da moždane polutke imaju različite funkcije otkrio je američki neurolog i neuropsiholog Roger W. Sperry. Kako bi dokazao različitu funkciju moždanih polutka, proučavao je „žuljevito tijelo“ koje povezuje i razmjenjuje informacije između lijeve i desne polutke mozga te funkcioniranje moždanih polutki prilikom povrede „žuljevitog tijela“. ³ Sperry je takvo stanje oštećenja „žuljevitog tijela“ i nepovezanost moždanih polutki nazvao *split-brain*. Eksperimentima je došao do zaključka da ukoliko dođe do oštećenja i moždane polutke nisu povezane, one će funkcionirati neovisno jedna o drugoj. Za svoja *split-brain* istraživanja dobio je Nobelovu nagradu 1981. godine (ibid).

„Središte centra za proizvodnju i razumijevanje govora nalazi se u lijevoj moždanoj polutci“ (Medved Krajnović, 2010: 50). Za tu spoznaju najzaslužniji su znanstvenici Paul Pierre Broca i Carl Wernicke. Francuski antropolog i neurolog Paul Pierre Broca proučavao je lokalizaciju govorne produkcije te ju smješta u čeone režnjeve lijeve moždane polutke. Navedeno područje još se naziva *Brocino područje* (ibid). Samo razumijevanje govora nalazi se u stražnjem dijelu gornje sljepoočne vijuge te se još naziva i Wernickeovo područje (*eng. Wernicke's area*), a naziv je dobilo po njemačkom liječniku Carlu Wernickeu (ibid). Prilikom oštećenja, odnosno disfunkcije Brocinog i Wernickeovog područja mozga, dolazi do poremećaja uporabe jezika zvanog *afazija* (Erdeljac 2009) na što ćemo se više osvrnuti u poglavlju *Govorne pogreške i afazija*.

Jezično znanje svakog pojedinca „uskладиšteno“ je u pamćenju. „Mozak je biološka osnovica svih kognitivnih sposobnosti“ (ibid: 61), primjerice logičkog rasuđivanja i zaključivanja, jezika, brzine obrade podataka koje primamo iz okoline, govora i pamćenja. Upravo je lijeva polutka mozga zadužena za pamćenje. Pamćenje je ishod učenja, odnosno postupak usvajanja informacija s kojima se svakodnevno susrećemo (Mildner, 2003). Ono se odvija u nekoliko faza. Prva je *kodiranje*- faza u kojoj se predstavlja i analizira materija koji se uči (tzv. faza upamćivanja) (ibid). Druga faza je *pohranjivanje*- kada se pojedine informacije spremaju u sustav pamćenja (tzv. faza pamćenja) (ibid). Treća faza- *priziv/dosjećanje*, odnosi se na već spremljenu materiju koja se izvlači iz pamćenja u obliku prepoznavanja ili nekog naučenog oblika ponašanja (tzv. faza prisjećanja) (ibid).

Svaki pojedinac dnevno prima na tisuće različitih informacija iz okoline, međutim mozak ih ne pohranjuje podjednako. Ovisno o tome na koji vremenski period pohranjujemo

³ The Embryo Project Encyclopedia- Roger Sperry's Split Brain Experiments (1959-1968). Pristup 23. ožujka 2021. <https://embryo.asu.edu/pages/roger-sperrys-split-brain-experiments-1959-1968> , vlastiti prijevod.

informacije, vrste pamćenja možemo razgranati na *senzorno/osjetilno pamćenje*, *kratkoročno pamćenje* i *dugoročno pamćenje* (Erdeljac 2009). *Senzorno/osjetilno pamćenje* traje svega nekoliko sekundi i preduvjet je za ostale oblike pamćenja. Tu se pohranjuju sve informacije, odnosno podražaji koje nesvjesno primamo iz okolne i prenose se putem podražaja. Ono se može razgranati na *vizualno/ikoničko* i *slušno/ehoičko pamćenje* (Mildner, 2003). Vizualno traje od 1 do 2 sekunde, primjerice gledanje filma ili bljesak munje, dok slušno traje nešto dulje -do 3 sekunde, s obzirom da mozak lakše pohrani zvuk, odnosno izgovorenu riječ (ibid).

Kada se u senzornom pamćenju informacija zadrži dovoljno dugo, tada se aktivira faza kodiranja u kratkoročnom pamćenju te svjesno počinjemo obraćati pažnju na dobivenu informaciju, tada govorimo o *kratkoročnom pamćenju* (*eng. short-term memory*) (Erdeljac 2009). Ono je limitiranog smještajnog kapaciteta, svjesno je i traje nekoliko minuta, primjerice kada kratkotrajno pamtimo broj telefona. Naziva se još i *radnim pamćenjem/memorijom*. Prema Mildner (2003: 121): „pojam radnog pamćenja predstavlja kratkoročno spremište informacija ograničena kapaciteta u kojem se mogu izvoditi mentalne operacije na sadržaju spremišta.(...) Radno pamćenje može dobivati podatke i iz senzoričkog, ali i iz dugoročnog pamćenja i biti mjesto obrade tih podataka.“ To nam pokazuje i jezična proizvodnja. Kada osoba utvrdi koje su joj informacije potrebne, one se u kratkoročnom pamćenju kodiraju u sustav koji se može kasnije pronaći, dakle kratkoročno pamćenje ima značajku izgradnje dugoročnog pamćenja i obrnuto (Erdeljac 2009). *Dugoročno pamćenje* (*eng. long-term memory*) pohranjuje informacije na duži vremenski rok. U njemu je sadržano sve što znamo, sve što jesmo, naše uspomene i sjećanja (Mildner, 2003). Može se podijeliti na *deklarativno* i *nedeklarativno pamćenje*. *Deklarativno/izravno pamćenje* odnosi se na znanje kojemu pojedinac svjesno pristupa, a dijeli se još i na *epizodičko pamćenje*- prisjećanje prvog dana vrtića, mature itd. te *semantičko pamćenje* koje se odnosi na naučena znanja u školi, pročitane činjenice itd. (ibid). *Nedeklarativno/neizravno pamćenje* je nesvjesno, to je „sposobnost izvođenja neke motoričke ili kognitivne vještine bez svjesnog znanja ili razmišljanja o tome kako se ta vještina izvodi“ (ibid: 125), primjerice vožnja bicikla, čitanje, vezanje cipela i slično.

5. Mentalni leksikon

Mentalni leksikon je skladište riječi i jezika koji znamo i koji učimo, to su ukupni podaci o riječima kojima se služimo (Erdeljac, 2009). Naziv mentalni leksikon predložio je Oldfield 1966. godine (Hudeček, Mihaljević, 2018). Prema Kupreman, Libben i Jarema (2020) mentalni leksikon je konstrukt koji se zasniva na pretpostavci da svi koji upotrebljavaju neki jezik raspolažu relevantnim podacima o riječima i njihovim međusobnim odnosima koji su pohranjeni u memoriji (Erdeljac, 2009). U lingvističkoj znanosti, postavlja se pitanje širine kapaciteta mentalnog leksikona. Achison (1987, prema Erdeljac, 2009), tvrdi kako govornik engleskog jezika zna između 50 000 i 250 000 riječi, no mora se uzeti u obzir brzina učenja ponekih riječi te kako osoba s vremenom manje upotrebljava određene riječi te ih naposljetku i zaboravlja.

Podaci o mentalnom leksikonu prikupljaju se: u okviru eksperimentalnih istraživanja leksičkog procesiranja; istraživanjem govornih pogrešaka zdravih govornika; istraživanjem patoloških jezičnih oblika; proučavanjem jezičnog procesiranja bilingvalnih govornika; istraživanjem leksičkih struktura u različitim jezicima te proučavanjem usvajanja jezika u ranijoj dobi (Erdeljac, 2009). Majetić (2009: 100) smatra da je mentalni leksikon „poput opreme koja mu omogućuje da izabere i koristi odgovarajuće riječi, te formira različite strukture i rečenične kontekste u kojima će riječ biti upotrijebljena.“ Leksikon pojedinca se uvijek mijenja; iako se nove riječi dodaju, neke se riječi izbacuju ili se neka nova značenja dodaju postojećim riječima zbog potrebe za komuniciranjem (ibid). Pojam mentalnog leksikona ima svoje povijesne korijene u praktičnim referencijskim rječnicima ili leksikonima (Erdeljac 2009).⁴

5.1. Teorijski pristupi mentalnom leksikonu

Pojedine skupine autora različito interpretiraju i definiraju pojam mentalnog leksikona. Monica Tamariz i Marte Mirella promatraju mentalni leksikon kao kompleksnu strukturu koja je sačinjena od fonoloških, sintaktičkih, semantičkih aspekata, uključujući i nelingvističke aspekte (Erdeljac, 2009). Za Atchison, mentalni je leksikon skladište riječi u ljudskome umu, kao sustav u kojem se ostvaruje balans između produkcije i razumijevanja (ibid). Libben i Jarema (2007, prema Kupreman, Libben i Jarema, 2020: 20) definirali su mentalni leksikon kao „kognitivni sustav koji ima sposobnost svjesne i nesvjesne leksičke aktivnosti“.⁵ U

⁴ Više o povezanosti rječnika i mentalnog leksikona u istoimenom poglavlju.

⁵ Kupreman, V., Libben, G., Jarema, G. (2020). The Mental Lexicon Polylogue. Posjet 18. travnja 2021.

leksičke aktivnosti spadaju čitanje, pisanje, slušanje i govor. Nužno je da leksička aktivnost uključuje promjene u kognitivnom sustavu koje su rezultat iz ažuriranja, ponovne analize i integracije novog iskustva (ibid: 20). S tog gledišta, osnovnom se djelatnošću mentalnog leksikona može smatrati poliloška aktivnost. Pojam poliloške aktivnosti mogao bi imati posebnu ulogu u premošćivanju razina leksičke aktivnosti u području psiholingvistike. Polilog može ponuditi načine na koji znanstvenici mogu spojiti proučavanje riječi kao načina komunikacije između skupine i pojedinca (ibid: 20).

Anna Wierzbicka mentalni leksikon sagledava kao semantičke primitive i molekule. Prema njenom mišljenju, mentalni leksikon je velika „zbrka“ riječi koje osoba koja zna neki jezik ima na neki način pohranjene u umu (Erdeljac, 2009). Za Elmana je, pak, mentalni leksikon riznica riječi u dugoročnom pamćenju iz koje gramatika konstruira riječi i fraze (ibid). Schwartz (1992) mentalni leksikon definira kao semantičku memoriju za pojedinačne riječi, dok Jackendoff (1992) značenje riječi vidi kao koncepte koji su povezani s pohranjenim elementima jezičnog izraza (ibid).

5.2. Organizacijske strukture mentalnog leksikona

Dva su temeljna plana funkcioniranja kognitivne strukture mentalnog leksikona. Na jednom planu se promatra organiziranje leksičkih jedinica u mentalnom leksikonu i funkcioniranje pravila koja tim jedinicama upravljaju (Erdeljac, 1997). Unutar drugog kognitivnog plana pokušavaju se odrediti operacije i podoperacije kojima se jezični ulazni podaci prevode u oblik koji je podudaran s odgovarajućim mentalnim predloškom (ibid).

Većina modela o organizaciji mentalnog leksikona navodi: fonološku, morfološku, sintaktičku i semantičku razinu (Erdeljac, 2009). U Leventovu modelu mentalnog leksikona, predviđeno je da korijen riječi bude osnovna ciklička jedinica procesiranja u morfološkoj reprezentaciji. Vater (2007, prema Erdeljac, 2009) predlaže da se temeljnom jedinicom za strukturalni segment smatra tradicionalna morfološka sastavnica. Fonološka komponenta mentalnog leksikona organizirana je prema početnom segmentu i prema slogu, što odgovara kohortnoj teoriji (Erdeljac, 2009). Na fonološkoj razini red fonema vrlo je ograničen, a govornici su izrazito osjetljivi na fonosintaktičku strukturu svojeg jezika (Erdeljac, 1997). Nakon leksičkog usavršavanja važan je korak izgrađivanje sintaktičke strukture u koju će se umetnuti leksičke jedinice (Erdeljac, 2009). U semantičkome sustavu sadržana su sva

https://www.researchgate.net/publication/343567695_The_Mental_Lexicon_Polylogue , str. 20. Vlastiti prijevod.

semantička znanja o svim riječima koje osoba poznaje te unutarnja struktura pojedinih riječi (Erdeljac i sur., 2014). Swartz smatra da psiholingvistički elementi pokazuju da se mentalni leksikon može podijeliti u semantičke podsisteme koji su ekvivalentni nekim semantičkim poljima (Erdeljac, 2009).

Gairns (1986, prema Farahian, 2011) je dao nekim ispitanicima definiciju nekih riječi koje su niske frekventnosti i zatražio da navedu naziv predmeta. Neki su odgovori bili pogrešni, no bili su fonetski bliski zadanim riječima (ibid). Neki sudionici studije mogli su pogoditi prvo slovo riječi ili broj slogova riječi, dok su drugi spominjali neke riječi koje su semantički bile bliske onima koje su namijenili istraživači (ibid). Istraživači su otkrili da je za organizaciju mentalnog leksikona ključan međusobno povezan fonološki sustav, sustav značenja i pravopisa. Ostalim eksperimentima ustanovljeno je (npr. Kraut i sur., 2002, Loftus i Loftus, 1974, prema Farahian, 2011) da je varijabla koja ima presudnu ulogu u pohrani i organizaciji mentalnog leksikona- semantika. Foster je (1976, prema Farahian, 2011) zaključio da su sve stavke organizirane u jednu veliku "glavnu datoteku" te da ima različitih "pristupnih datoteka" koje sadrže informacije o pravopisu, fonologiji, sintaksi i značenju.

5.3. Govorne pogreške i afazija

Jezik osoba s afazijom predmet je zanimanja upravo iz tog razloga da se kroz proučavanje odstupanja od tipične jezične upotrebe postigne bolje razumijevanje načina na koji funkcionira jezični sustav u ljudskome umu te da se stekne detaljniji uvid u načela organizacije njegove unutarnje strukture (Erdeljac, Sekulić i Willer- Gold, 2014). Kod odraslih osoba čiji je jezik već bio formiran prije samog oštećenja, Erdeljac (2009: 245) navodi da se: "afazijama nazivaju poremećaji jezika, odnosno njegovo shvaćanje ili stvaranje, te se javljaju u pojedinim segmentima njegove upotrebe, primjerice u čitanju, pisanju, govorenju i razumijevanju, a ne odnose se na kognitivne, senzoričke, intelektualne i psihijatrijske poremećaje." Navedena oštećenja mogu biti različitog uzroka, primjerice različite vanjske traume glave, moždani udar, izrasline (tumori) na mozgu itd. U poglavlju Mozak i pamćenje naveli smo da ukoliko dođe do oštećenja Brocinog područja, oštećeno je područje za govornu produkciju, a kod oštećenog Wernickeovog područja dolazi do poremećaja razumijevanja govora. Stoga je i najčešća podjela afazije na *senzornu/receptivnu (Wernickeovu)* i *motoričku/ekspresivnu (Brocinu) afaziju*, a uz njih možemo još spomenuti i daljnju podjelu na *provodnu afaziju, transkortikalnu senzoričku afaziju, transkortikalnu*

motoričku afaziju i primarnu progresivnu afaziju (Mildner, 2003). Gledajući jezično funkcioniranje vidljive su: 1) *anomija* – razumijevanje i govor su očuvani, međutim osoba ne može „pronaći“ riječ za određeni predmet ili pojam, iako je često očuvana mogućnost samog opisivanja predmeta, 2) *aleksija*- je trajan gubitak „vještine“ čitanja, 3) *agrafija*- gubitak znanja i sposobnosti pisanja (ibid). Kod osoba s afazijom ključan je pojam leksičkog obilježja predočivosti riječi što podrazumijeva stupanj zamislivosti leksičkih jedinica. Predočivost predstavlja mogućnost oblikovanja mentalne slike referencije riječi, a u korelaciji je s konkretnošću koja se odnosi na dostupnost referenta senzoričkom iskustvu (Erdeljac, 2009). Visoko predočivim leksemima odgovara jasna mentalna slika, dok su nisko predočivi leksemi teže zamislivi, stoga iziskuju veću razinu kognitivnog napora (Erdeljac i sur., 2014).

Ukoliko želimo izreći neku riječ, moramo je „izabrati“ u mentalnom leksikonu, a to za sobom veže niz procesa koji se događaju u našem mozgu. „Proces pristupa našem mentalnom leksikonu aktivira Wernickeovo područje, koje zatim interpretira leksički ulaz (riječ), identificira značenje riječi, identificira kako se riječ izgovara itd. Informacije o tome kako se riječ izgovara šalju se preko snopa vlakana u Brocino područje. U Brocinu području određuje se kombinacija pokreta različitih mišića usta, jezika i glasnica, tzv. artikulatora, koji su potrebni da se izgovori pojedini zvuk.“⁶ Kod Brocine afazije dolazi do oštećenja istoimenog područja, govor nije fluentan, spor je i s pauzama oklijevanja, malog vokabulara, a govorniku je teško nizati govorne elemente. Uz to, tumači se kao oštećenje neuronskih veza kojima se vežu fonemi u riječi i rečenice (Erdeljac, 2009). S druge pak strane, Wernickeovu afaziju karakterizira fluentan govor, međutim umanjena je sposobnost samog razumijevanja govora. Redosljed riječi je pravilno posložen, međutim ne i samo značenje riječi, stoga je govor besmislen (ibid). „Wernickeovo područje specijalizirano je za leksičke i semantičke aspekte jezika. Oštećenje ovog područja manifestira se kao dvosmjerni neurološki deficit: bolesnik ne može imenovati objekt koji mu se pokaže niti pokazati objekt kad mu se kaže njegov naziv.“ (ibid: 247).

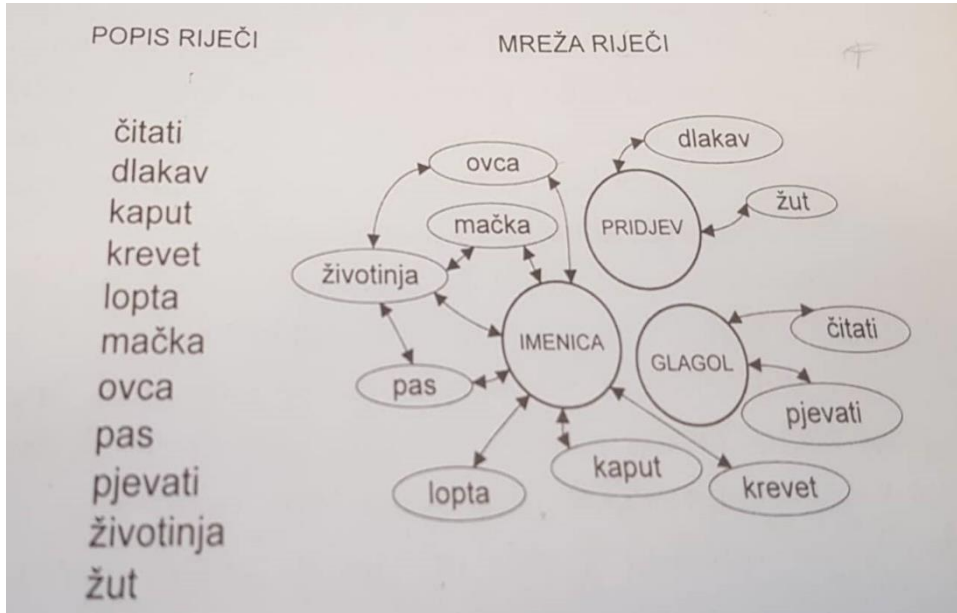
⁶ Gulag, T. (2020). Jezik i mozak. <https://www.bib.irb.hr/1055506>, str. 212. Posjet 27. travnja 2021.

6. Povezanosti i razlike rječnika i mentalnog leksikona

Sličnosti između tiskanog rječnika i mentalnog leksikona očituju se u činjenici da podatak o frekventnosti upotrebe riječi u čestotnom rječniku odgovara ulozi i učincima koje učestalost ima u mentalnom leksikonu prosječnog govornika određenog jezika (Erdeljac, 2009). Rječnici se koriste u svrhu provjere je li neka riječ zaista riječ tog konkretnog jezika. Lingvisti se njima koriste u eksperimentima uzimajući u obzir da rječnici prikupljeni iz različitih disciplina odgovaraju djelomično mentalnom leksikonu određenog govornika (ibid).

Prema Bloomfieldu (1933) leksikon određenog jezika je kao riznica jedinica koje nisu očite iz gramatike pojedinog jezika, već da svaka jedinica koja je predvidiva, ne mora imati određeno mjesto u leksikonu. Aronoff (1964, prema Erdeljac, 2009) je razgraničio pojam rječnika i mentalnog leksikona na osnovu produktivnih i neproduktivnih morfoloških vrsta. Produktivne morfološke vrste jesu one koje se neće pronaći na popisu pojedinčeva mentalnog leksikona, no one su dostupne samo prema potrebi, nakon čega se izbacuju iz pamćenja (ibid). Razlike između rječnika i mentalnog leksikona vidljive su u jednodimenzionalnosti, nasuprot višedimenzionalnosti. Pisani rječnici pisani su jednodimenzionalno, dok je mentalni leksikon višedimenzionalan (ibid). U skladu s navedenim, mentalni leksikon nije gotov rječnik s definiranim brojem informacija o svakoj riječi, već aktivan sustav u kojem se nove veze neprestano stvaraju i u kojem riječi mijenjaju svoje značenje uspostavljajući daljnje veze s drugim jedinicama (ibid). Leksikograf sastavlja praktični rječnik, dok je mentalni leksikon nadopunjeni rječnik individualnog govornika (Majetić, 2009). Leksikon pojedinca se uvijek mijenja. Iako se nove riječi dodaju, neke se riječi izbacuju ili se neka nova značenja dodaju postojećim riječima zbog potrebe za komunikacijom (ibid). Druga razlika između praktičnih i mentalnih leksikona je u pohranjivanju leksičkih jedinica (ibid). U praktičnom su rječniku jedinice »posložene« po nekom redoslijedu, u mentalnom leksikonu jedinice nisu poredane po utvrđenom rasporedu (ibid). U praktičnim rječnicima, sintaktičke karakteristike su uvažene u smislu navođenja kolokacija i kombinatornih mogućnosti riječi u većim konstrukcijama poput rečenice (Erdeljac, 2009). U prilog spomenutom govori i činjenica da engleski praktični rječnici sadrže podatke o kategorijama koje mogu biti zajedničke manjem ili većem broju raznih vrsta riječi (broj, rod, padež) (ibid). Ovi gramatički podaci u praktičnim rječnicima mogu se odnositi i na kategorije svojstvene samo nekim vrstama riječi, kao što su glagoli (podaci o tranzitivnosti i netranzitivnosti glagola) (ibid). Semantičke karakteristike se povezuju, to jest, odnose na splet semantičkih karakteristika određenih leksičkih jedinica. Na osnovu specifikacija leksičkih jedinica, govornik je u mogućnosti da »kreira« ili proizvede

nove riječi ili izvede nova značenja iz postojećih riječi upotrebom »leksičkih pravila« koja reflektiraju međupovezanost svih leksičkih jedinica u jeziku (ibid).

Slika 2: Rječnik kao popis riječi nasuprot mreži riječi (Erdeljac, 2009: 36)

7. Jednojezičnost i višejezičnost

Jednojezični govornici gotovo da i ne postoje, a navedeno možemo kazati i za višejezične govornike (Medved Krajnović, 2010). Postoje zemlje koje se smatraju dvojezičnima i višejezičnima, kao što su Belgija i Švicarska, ali i u zemljama koje se smatraju jednojezičnima. Jednojezični govornik se prema Longmanovu rječniku definira kao osoba koja zna i koristi samo jedan jezik ili kao osoba koja aktivno zna samo jedan jezik, iako možda ima pasivno znanje drugih jezika (Ellis, 2007). Crystal (Ellis, 2007) ističe da mnogi jednojezičnici smatraju normom Zapadnog društva; često misle da je višejezičnost rezervirana za "posebne ljude". No, višejezičnost je prirodan način života stotina milijuna ljudi (ibid). Jednojezične osobe u nepovoljnijem su položaju na globalnom tržištu rada; postoji sumnja u sposobnost da jednojezični govornici uistinu postanu interkulturalno kompetentni, s obzirom na to da im fali perspektiva drugačijih naroda predstavljenih kroz znanje o jeziku (ibid).

Višejezičnost je pojam koji ima neizostavnu ulogu u obrazovnom sustavu. U današnjem svijetu jest imperativ međusobne interakcije koji dovodi govornike jednog jezika u izravni, ili pak neizravni dodir s govornicima drugih jezika (Sapir, 2013). Najjednostavniji fenomen kojim jedan jezik može utjecati na drugi jest posuđivanje; opseg posuđivanja ovisi o povijesnim činjenicama određenih kultura (ibid). Za proučavanje fenomena višejezičnosti najprikladnija je dvojezičnost, odnosno ovladavanje istovremeno dvama jezicima jer ukoliko se prouči takav sustav, mogu se objasniti i mnogo kompleksniji odnosi među jezicima (Škiljan, 1987). Königs (2000, prema Jajić Novogradec, 2017) razlikuje tri vrste individualne višejezičnosti: retrospektivnu višejezičnost, retrospektivno-prospektivnu višejezičnost i prospektivnu višejezičnost. Retrospektivna višejezičnost odnosi se na dvojezične govornike koji dolaskom na nastavu već znaju jezik koji je i predmet nastave, stoga su „korak ispred“ naspram ostalih učenika (ibid). Retrospektivno-prospektivna višejezičnost odnosi se na učenje dodatnoga jezika kojim učenici unapređuju i razvijaju višejezičnost učenjem ponajviše prvoga stranog jezika u školi (ibid). Prospektivna višejezičnost podrazumijeva da učenik prvi put uči strane jezike te svoju višejezičnost razvija učenjem prvoga stranog jezika u školi (ibid). Pojava povezivanja i uporabe više jezika u komunikaciji naziva se višejezičnost ili multilingvizam. Pojmovima dvojezičnosti i višejezičnosti bavi se psiholingvistika, dok se višejezičnošću zajednice bavi sociolingvistika (Turk, 2013). Istraživanje procesa ovladavanja inim jezikom mlada je znanstvena disciplina. „Suvremena određenja dvojezičnosti i višejezičnosti ne podrazumijevaju vrlo visoke razine jezične i komunikacijske kompetencije,

već sposobnost komunikacijski učinkovite uporabe jezika.“ (Medved Krajnović, 2010: 6) U nastavi stranih jezika mora se postići razvoj međukulturne kompetencije koja se definira kao „sposobnost koja nam omogućuje da razumijemo ljude različitih društvenih identiteta i da uspostavimo interakciju s ljudima na koje ćemo gledati kao na složena ljudska bića s različitim identitetima i vlastitom individualnošću“ (Byram i dr., 2012, prema Šarić, Budić, Perković, 2019: 310).

U literaturama se osim pojma višejezičnosti pojavljuje pojam “multilingvalnost”, “polilingvalnost” i “ plurilingvalnost”. H. Schaurdt (prema Turk, 2013) smatra višejezičnost pozitivnom odlikom pojedinca i zajednice. Pojmovi višejezičnost i mnogojezičnost susreću se uz pojmove višekulturalnosti te interkulturalnosti kao imperativa obrazovne zajednice za prilagodbom jezika i kultura u višejezičnoj sredini (Pavličević- Franić, Bežen, 2010). Višejezičnost nije samo predmet istraživanja lingvistica, već i teoretičara književnosti, sociolingvistica, komunikologa i razvojnih psihologa (ibid). Da višejezičnost ne zadire isključivo u lingvističko područje, već i u politiku, dokazuju i dokumenti o višejezičnosti obrazovne politike doneseni od strane Vijeća o višejezičnosti i razvoju jezičnih kompetencija Europske unije.⁷ Mladima se putem sustava Erasmus omogućuje lakše savladavanje nekog stranog jezika, a samim time i veću mogućnost zapošljavanja na tržištu rada kasnije. U zemljama Azije i Afrike, u kojima je višejezičnost norma, smanjuje se uloga dobi i uloga jezične nadarenosti.

Kad višejezičnost postoji unutar iste zajednice, tada jezični dodiri pogoduju sličnosti tih jezika, a ukoliko postoji dugotrajni pritisak dominantne jezične zajednice na manjinsku što, prema Turk (2013), može dovesti do leksičke difuzije. Nužno je, uz pojam višejezičnosti, spomenuti proces posuđivanja. Najjednostavniji utjecaj koji jedan jezik može izvršiti na drugi jest posuđivanje. Prema definiciji Rey- Debove (Dabo- Denegri, 1998: 440) leksičko je posuđivanje “proces u kojem jedan jezik J, čiji je leksik ograničen i određen u vremenu V, preuzima riječ R (izraz i sadržaj) koja pripada leksiku jezika J2. “ O miješanju jezika govorimo kod utjecaja jednog jezika na drugi, ne samo na vokabular, nego i na glasovni sustav, morfološki sustav i sintaksu (Filipović, 1986). Ako se utjecaj jednog jezika na drugi odnosi samo na rječnik, tada se govori o posuđivanju. Miješanje jezika i posuđivanje međusobno se ne isključuju; miješanje jezika pojam je koji uključuje jezično posuđivanje

⁷ Navedeno potvrđuje i dokument pod nazivom “Politika višejezičnosti” https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/about-multilingualism-policy_hr Posjet 28. srpnja 2021.

(Filipović, 1986). Posuđenice ili tuđice su jezične jedinice posuđene iz jednog jezičnog sustava u drugi (Škiljan, 1987). Prevođenje je proširen oblik kalka, gdje se riječ po riječ, odnosno morfem po morfem prenose iz jezika davaoca u jezik primalac, tako da se pronalaze najbliži ekvivalenti i izrazi koji im odgovaraju (ibid).

7.1. Jedan ili više leksikona

U istraživanjima mentalnog leksikona razmatra se problem postojanja jednog ili više leksikona u višejezičnih osoba, odnosno jedan ili dva leksikona u bilingvalnih osoba. Turk (2013) napominje da se u jednojezičnih osoba mentalni leksikon sastoji od jedinica koje sadrže informacije o morfološkoj vrsti. Oni koji smatraju da dvojezični govornici posjeduju jedan mentalni leksikon, smatraju i da su lingvističke informacije pohranjene u jednom semantičkom sustavu (ibid). Oni koji smatraju da dvojezični govornici posjeduju dva mentalna leksikona, misle da se informacije iz jednog jezika mogu prenijeti u drugi jezik prevođenjem. Neki autori, poput Paradisea, smatraju da postoji trodijelna podjela na konceptualnu i dvije jezične memorije (ibid).

Prema Erdeljac (2009), bilingvalne osobe imaju dva odvojena mentalna leksikona povezana smislom. Prema modelu zajedničkih leksikona, postoji samo jedan leksikon u memorijskom sustavu, a oba jezika su neposredno povezana. Zagovornici ove teze došli su do činjenice da različite riječi dijele istu semantičku reprezentaciju koja može posredovati u leksičkom usmjeravanju između dviju riječi iz različitih jezika (ibid). Većina eksperimentalnih činjenica podržava ideju o jednom zajedničkom mentalnom leksikonu. Studije leksikona bilingvalnih govornika otkrile su da su riječi pohranjene odvojeno od drugog leksikona (ibid). Postoje teze o dvama mentalnim leksikonima povezanim smislom te teza o jednom zajedničkom leksikonu u kojem su oba jezika neposredno povezana (ibid). Većina znanstvenika se zalaže da postoji jedan zajednički leksikon. Reprezentacija pojedinih jezika ovisi o bliskosti i udaljenosti tih jezika te o njihovoj strukturi, kao što su sintaktičke, semantičke, fonološke i morfološke karakteristike (ibid). Reprezentacija pojedinih riječi, osim navedenog, također ovisi i o kompetenciji govornika (ibid). Bastkowski (2003) smatra da ideja o „čistom“ mentalnom leksikonu L2 nije vjerojatna jer čak i ako učenik drugog jezika, kako napominje, možda ne zna drugi jezik i riječ, koncept mu je već u mislima. Zagovornici teze o postojanju jednoga leksikona, koji se još naziva i jezično neovisna ili zajednička pohrana (engl. language-independent storage, shared storage) kažu da je jezični podatak pohranjen u jednom semantičkom sustavu (Grosjean, 1982). Drugi istraživači zagovaraju

pretpostavku da bilingvalni govornik ima dva leksikona, što se naziva neovisnom pohranom ili jezično-specifičnom pohranom (engl. language-specific storage, independent storage) (ibid).

Pojmovi složena i koordinirana dvojezičnost osnivaju se na pretpostavci o različitoj organizaciji mentalnog leksikona kad se jezici usvajaju u različitim okolnostima. Složena dvojezičnost je ona u kojoj u istom značenju odgovaraju dvije različite fonemske realizacije, a koje nastaju kada oba jezika nastaju u istim okolnostima (Stančić, Ljubešić, 1994). Koordinirana dvojezičnost je ona u kojoj je svako značenje povezano s određenom fonemskom realizacijom, a nastaje kad se jezici usvajaju u različitim društvenim kontekstima (ibid).

8. Dvojezičnost i mentalni leksikon

Bilingvizam je postao predmet proučavanja novih znanstvenih disciplina koje su povezane s lingvistikom; psiholingvistikom, etnolingvistikom i glotopolitikom. Kako bi se uspostavila povezanost dvojezičnosti i mentalnog leksikona, nužno je pojasniti termin dvojezičnosti. Pojam dvojezičnosti poistovjećuje se s pojmom bikulturalnosti, pri čemu može doći do procesa dekulturacije ili pak akulturacije (Turk, 2013). U dvojezičnim zajednicama javlja se i pojam diglosije, što označava podjelu među funkcijama obaju jezika, a kao primjer se navodi standardni i švicarski njemački u Švicarskoj (ibid). Poropat- Jeletić (2015) razlikuje minimalističke i maksimalističke definicije dvojezičnosti. Prema minimalističkoj definiciji, dvojezičan je onaj govornik koji poznaje ponešto izraza na drugom jeziku ili onaj koji je u stanju oblikovati smislene izraze na drugom jeziku ili djeca u preddvojezičnoj fazi te onaj govornik koji vlada samo temeljnim leksikonom (ibid). Prema Bloomfieldu (1933), maksimalističke definicije pretpostavljaju potpuno znanje obaju jezika.

Različiti autori dvojezičnosti pristupaju s različitim definicijama. Mackey dvojezičnost definira kao „naizmjeničnu uporabu dvaju ili više jezika od strane jedne osobe“ (Mackey, 1967: 51, prema Špiranec, 2010: 12). Weinreich (1963: 5, prema Špiranec, 2010: 13) definira dvojezičnost kao „naizmjeničnu uporabu dvaju jezika“ te napominje da je „dvojezični govornik mjesto jezičnoga kontakta“. Haugen (1953: 7, prema Špiranec, 2010: 14) smatra da dvojezičnost „počinje kada govornik jednoga jezika može proizvesti potpune, smislaone iskaze u drugome jeziku“. Diebold (1964, prema Špiranec, 2010) smatra da dvojezičnost obuhvaća i početnu fazu kada govornik dolazi u kontakt s drugim jezikom. Macnamara (1967, prema Špiranec, 2010) smatra da je dvojezična osoba ona koja posjeduje minimalnu kompetenciju jezičnih vještina u jeziku koji joj nije urođeni, tj. prvi.

Danas je značajan utjecaj engleskog jezika i njegova globalnog utjecaja; mnogi bilingvalni govornici posjeduju znanje engleskog jezika kao drugog. Zbog spomenutog, nužno je navesti Kachruov trodijelni model (Sočanac, 2010). Uporaba engleskog jezika može se sagledavati kroz tri koncentrična kruga. Unutarnjem krugu pripadaju područja u kojima se engleski govori kao prvi (SAD, Kanada, Australija i dr.), dok vanjskom krugu pripadaju bivše britanske kolonije u kojima danas engleski ima status drugog službenog jezika (ibid). Trećem krugu pripadaju područja kao što su Europa, Kina, Indonezija, bivši Sovjetski savez u kojima se engleski uči kao strani jezik (ibid).

8. 1. Vrste dvojezičnosti

Postoje mnogobrojne podjele pojedinih vrsta dvojezičnosti. Novije teorije razlikuju dvije vrste dvojezičnosti: bilingvizam i diglosiju, što se u prijašnjim teorijama promatralo kao jednak pojam. Bilingvizam je situacija kad govornik upotrebljava naizmjenice komunikacijski kontekst dvaju ili više sustava (Škiljan, 1987). Sa stajališta sociolingvistike, bilingvizam se dijeli na socijalni, koji obuhvaća neku društvenu grupu, ili pak na individualni bilingvizam koji podrazumijeva izoliranu pojavu bilingvizma (ibid). Nasuprot bilingvizmu je diglosija koja se definira kao situacija u kojoj govornik upotrebljava dva jezična sustava naizmjenice, ali u funkciji sociološkog konteksta (ibid).

Turk (2013) napominje kako neki autori prema stupnju znanja razlikuju uravnoteženu i dominantnu dvojezičnost. Kod uravnotežene dvojezičnosti govornik posjeduje jednaku kompetenciju u upotrebi obaju jezika, dok je kod dominantne dvojezičnosti govornik bolji u znanju jednog jezika nad drugim (ibid). Mildner (Erdeljac, 2009) koristi izraz usvajanje za prvi jezik, a učenje za drugi jezik. Usvajanje se pritom odnosi na prvi jezik, a učenje na strani jezik. Lamber razlikuje aditivni i subtraktivni bilingvizam. Aditivni bilingvizam podrazumijeva pojavu kada govornici za neke aktivnosti zadržavaju svoj prvi jezik, ali uče drugi jezik. Subtraktivni bilingvizam se javlja kada govornici uče drugi jezik koji će zamijeniti njihov prvi jezik (Turk, 2013). Stančić i Ljubešić (1994) napominju da su ovi pojmovi ključni za razumijevanje dvojezičnosti u uvjetima migracija. Bez obzira na mnogobrojne podjele bilingvizma, najčešća podjela je ona koju donosi Weinreich (1953, prema Erdeljac, 2009), i to na strukturalni bilingvizam, rani ili koordinirani bilingvizam te kasni ili subordinirani bilingvizam. Simultani bilingvizam podrazumijeva učenje obaju jezika istovremeno, pri čemu su leksičke jedinice dvaju različitih jezika povezane zajedničkim konceptima (Erdeljac, 2009). Rani ili koordinirani bilingvizam podrazumijeva da se prvi jezik uči primarno, a odmah nakon njega se uči i drugi jezik. Naposljetku, kasni ili subordinirani bilingvizam podrazumijeva da se drugi jezik uči kasnije u adolescentskoj dobi. Kasni bilingvizam se formira tek kada je prvi jezik već formiran (Erdeljac, 2009). Stančić i Ljubešić (1994) zaključuju da u djece ekonomskih migranata vlada neuravnotežena dvojezičnost, a istraživanja razvoja materinskog jezika pokazala su nižu razinu jezične kompetencije i u gramatici i u leksiku te u izgovoru. Prema dobi, Hamers i Blanc (2000, prema Špiranec, 2010) razlikuju: dječju dvojezičnost (od rođenja do desete godine) , a ona može biti istodobna ili simultana (dijete usvaja oba jezika od početka svoga jezičnog razvoja) te naknadna ili konsekutivna (dijete usvaja drugi jezik nakon što je usvojilo jezične osnove prvoga jezika) te

mladenačku ili adolescentsku dvojezičnost (koja traje u dobi od jedanaest do sedamnaest godina) (ibid).

Dvojezičnost je složen proces koji je teško utvrditi jednom jedinstvenom definicijom, no ipak su autori suglasni da je jezična uporaba bitna odrednica za nastanak dvojezičnosti (Špiranec, 2010). Sociobiografski čimbenici kao što su dob, spol, obrazovanje, boravak na stranom govornom području ili pak motivacija za obrazovanje nisu se pokazali statistički značajnom razlikom (ibid).

8.2. Dvojezični govornik

Bilingvalna je ona osoba koja vlada dvama jezicima, ali i dvama dijalektima, primjerice ukoliko je netko kajkavac, a u školi ili na poslu govori štokavski, ili pak osoba kojoj je prvi, primjerice, hrvatski jezik i koji razumije neki stručni tekst na engleskom, no ne zna komunicirati na tom jeziku (Mildner, 2003). Netko može postati bilingvalom sve dok može postići bilo koju razinu kompetencije, čak i ukoliko se to radi o čitanju i pisanju, a ne nužno razumijevanju nekog jezika (ibid). Kontakt između dva jezika, jezika davaoca i jezika primaoca, naziva se bilingvizam, a mjesto kontakta je bilingvni govornik (Filipović, 1986). Zadatak bilingvnog govornika koji je pored materinskog naučio još jedan jezik jest u tome da drži ta dva jezika odvojena. Ukoliko bilingvni govornik to nije u stanju, tada dolazi do lingvističke interferencije (Filipović, 1986). Weinreich (1953: 1, prema Filipović, 1986: 36) je lingvističku interferenciju definirao kao “ devijacije od norme koje se javljaju u govoru bilingvnih govornika kao rezultat njihova poznavanja više od jednog jezika.” Kao što bilingvni govornik ima manje od dva sustava jezika, tako i bikulturni govornik ima manje od dvije kulture (Filipović, 1986).

Neke od razlika koje će biti učinjene prilikom posuđene riječi, zavise o stupnju bilingviteta govornika. Odrasli dvojezični govornici više će odstupati od modela više nego djeca bilingvi (ibid). Cook tvrdi kako se korisnik inog jezika nikada ne smije uspoređivati s izvornim govornikom, stoga (prema Medved- Krajnović, 2010) spominje višestruke sposobnosti dvojezičnih i višejezičnih govornika. Dvojezični modalitet jest „Grosjeanova (1985, 1989, 2001) teza koja ističe da je dvojezični govornik sposoban, ali po mnogo čemu i poseban korisnik svojih jezika te da se na njegove jezične sposobnosti ne može gledati kao na zbroj jednojezičnih sposobnosti. Za vrijeme jezične obrade kod dvojezičnoga govornika

uvijek su aktivna oba jezika, ali ih korisnik prema potrebi ili potiskuje ili se naizmjenično koristi obama jezicima.“ (Medved Krajnović, 2010: 11) Glavna razlika dvojezične obrade jednojezičnog i dvojezičnog govornika jest teza da su za vrijeme dvojezične obrade aktivna oba jezika (ibid). Dvojezični govornik mora naučiti potisnuti jedan od jezika, no ako je sugovornik isto dvojezičan govornik, tada nema potrebe za potiskivanjem jednog jezika. U navedenom slučaju dolazi do prebacivanja koda, odnosno istovremenog korištenja oba jezika (ibid).

Na govornika, dvojezičnost može imati i negativan utjecaj. Neki autori smatraju da psihološke posljedice dvojezičnosti ovise o stavu prema drugom jeziku, a posebice ako je prvi jezik negativno konotiran (Turk, 2013). Ukoliko prema oba jezika postoji pozitivan stav, tada dvojezičnost pridonosi pozitivnom razvoju pojedinca, potiče kreativnost i kognitivnu fleksibilnost (ibid).

8.3. Mentalni leksikon učenika stranih jezika

Postavlja se pitanje u vezi s učenjem drugoga jezika: “Izgrađuje li se s usvajanjem rječnika drugog jezika i cjelokupan značenjski sustav?” (Erdeljac, 2009) Učenički jezik definira se kao poseban slučaj drugoga jezika, u smislu da se njegovo učenje provodi vođeno, sustavno i osviješteno (ibid). Treba imati u vidu da se prilikom učenja stranog jezika leksička memorija neprestano nadopunjava riječima drugog jezika. U učeničkom jeziku proceduralna znanja imaju veću ulogu, nego u prvom jeziku. Pritom se koriste tvorbeni i analitički pravila, a takav učenički jezik koji učenik izgrađuje u tijeku učenja stranog jezika, a koji se razlikuje od prvog jezika i od drugog jezika, naziva međujezikom (ibid). Selinker (1972, prema Medved- Krajnović, 2010) iskazuje osnovne procese putem kojih se ostvaruje međujezik: jezični prijenos, strategije učenja inoga jezika te komunikacijske strategije. Nedostaci u učeničkom jeziku mogu se očitovati na fonološkoj te semantičkoj razini. Postoji poteškoća i sa pronalaženjem značenja jer se potencijalno za neki jezični koncept ne može pronaći adekvatan oblik u drugom jeziku (Erdeljac, 2009).

„Kolokacije su ustaljene sveze čije se sastavnice povezuju na temelju svojih pojedinačnih značenja tvoreći čvrsto značenje sveze, a njihova uporaba nadilazi područje koje struke i prelaze u opći leksikon govornika neke jezične zajednice.“⁸ Učenik

⁸ ”Kolokacijska baza hrvatskoga jezika” <http://ihjj.hr/kolokacije/o-bazi/> Posjet 31.srpnja 2021.

prilikom traženja značenja u drugom jeziku aktivira koncepte iz svog prvog jezika i to sve dok oni ne budu potisnuti određenim kontekstom. U navedenim uvjetima, učenik je prisiljen integrirati koncepte drugog jezika (Erdeljac, 2009). Bahns (1997: 180–181, prema Stojić, Košuta, 2017) zaključuje da postoje dvije mogućnosti unosa kolokacija u mentalni leksikon. Jedna je mogućnost da se svaka sastavnica pojedinačno pohranjuje u mentalnome leksikonu, a tada nastaju kolokacijske spona. Jačina tih spona može varirati od pojedinca do pojedinca, pri čemu kod nekih ne mora nužno ni egzistirati. Druga mogućnost jest da su sastavnice kolokacijskih sveza pohranjene u mentalnome leksikonu kao pojedinačni leksemi koji se u procesu proizvodnje kombiniraju (Stojić, Košuta, 2017). U trenutku kada se značenje jedne riječi u materinskome jeziku izražava s dva leksema u ciljnome jeziku, dolazi se do pogrešnih rješenja. Doslovan prijevod podrazumijeva doslovan prijevod s materinskoga jezika na ciljni, npr. prati zube - **Zähne waschen* umjesto *Zähne putzen* (ibid).

Mentalni leksikon učeničkog jezika uspostavlja se postupno; njegove praznine u znanju uspostavljene su na ljestvici od potpunog nepoznavanja oblika neke riječi do nepoznavanja semantičkih obilježja u određenom kontekstu (Erdeljac, 2009). Ukoliko pretraživanje mentalnog leksikona ne dovede do ciljane riječi, tada učenik može koristiti drugačija sintagmatska rješenja kao što su parafraza, drugačija konstrukcija i sl. (ibid).

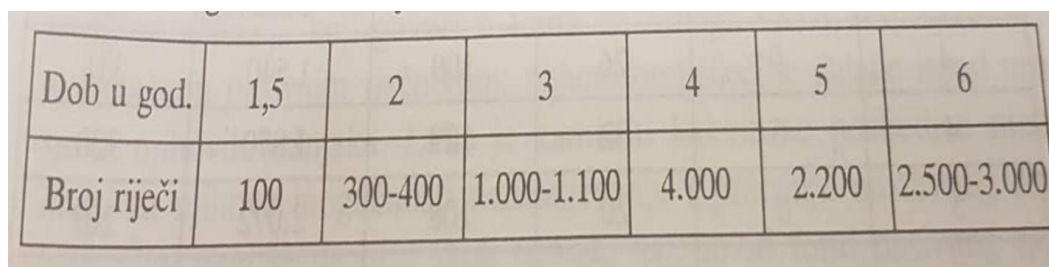
9. Mentalni leksikon kod djece

Prilikom usvajanja materinskog jezika, javljaju se četiri aspekta tog procesa: „1. usvajanje glasovnog sustava (počinje s fiziološkim krikom odmah nakon rođenja djeteta); 2. upotrebu jezičnih oblika vlastitog jezika, tj. gramatiku; 3. sposobnost razumijevanja i priopćavanja značenja, tj. semantiku; 4. sposobnost da se upotrebom govora nešto uradi ili postigne, tj. da se komunicira“ (Vrsaljko, Paleka, 2018: 142). Bloomfield (1933, prema Kuvač, Palmović, 2007) raščlanjuje proces govorenja u nekoliko koraka. Pod utjecajem različitih glasova, dijete ih ponavlja. Kada, primjerice, majka izgovori riječ bager, tada dijete proizvodi najbliže slogovno brbljanje. Dijete stalno ponavlja riječ bager, a kasnije kad dijete vidi bager dovoljno je da kaže „ba“ (ibid). Djeca izuzetno brzo i s lakoćom usvajaju jezične sposobnosti. Nakon pojave prve riječi, dječji vokabular se brzo povećava (Erdeljac, Lakuš, 2012). Prve riječi koje ulaze u dječji vokabular jesu imenice, pri čemu se djeca koriste isključivo perceptivnim opažanjem (ibid). Na početku usvajanja riječi djeca prvenstveno oslanjaju na percepciju, koja im omogućava uočavanje sistematičnih i jasno izraženih jezičnih i izvanjezičnih podataka trenutno dostupnih u okruženju, tj. novih riječi i objekata (Erdeljac, Willer - Gold, 2010). Broj riječi kojima raspolažu djeca mora se uzeti u obzir pri zastupljenosti leksičkih veza u njihovom mentalnom leksikonu (Erdeljac, Lakuš, 2012). Djevojčice su naprednije u početku razvoja- ranije progovore i spretnije su u sastavljanju rečenica od dječaka (ibid). Djevojčice prije savladavaju vještine čitanja i pisanja te su bolje u artikulaciji riječi. Dječaci u vokabularu koriste više glagola od djevojčica te im je vokabular bogatiji riječima vezanima uz vozila, nego uz životinje (ibid).

Frekventnost riječi jedno je od važnijih obilježja po kojima one ulaze u mentalni leksikon (Erdeljac, Willer- Gold, 2010). Frekventnije se riječi uče u ranijoj dobi, dok se manje frekventne riječi uče nakon što je usvojen osnovni vokabular (ibid). Niskofrekventne riječi ulaze posljednje u vokabular, što je i jedan od temeljnih razloga zbog kojih istraživanja niskofrekventnih riječi ostaju u izvjesnoj mjeri zapostavljena (ibid). „...niskofrekventne riječi omogućavaju brže i lakše daljnje bogaćenje vokabulara, a time se onda otvara jedan od mogućih putova za razumijevanje procesa učenja stručnih termina, koji su u pravilu niske frekvencije“ (ibid: 3).

9.1. Usvajanje jezika i razvoj govora

Dječji leksički razvoj nije samo određen usvajanjem novih riječi i time svakodnevnim širenjem rječnika odnosno mentalnoga leksikona, već je nužno povezati riječi unutar kategorije te međusobno povezati različite kategorije (Kuvač, Mustapić, 2003). Razvojem artikulacije, dijete usvaja foneme materinskog jezika kao glasovne elemente koji čine razliku među riječima (Stančić, Ljubešić, 1994). Usvajanje izgovora, prema Stančić, Ljubešić (1994) složen je i mnogostruko uvjetovan proces; na njega utječu različiti uvjeti kao što su anatomsko- organski, osjetilno- perceptivni i semantičko- kognitivni uvjeti. Kao što je i proces artikulacije složen, tako su i sami poremećaji artikulacije izuzetno kompleksni (Stančić, Ljubešić, 1994). Autori u razvitku vokabulara kod djece rane dobi spominju teorije teorije koja spominje dijete koje se uspoređuje s pozicijom znanstvenika koje istražuje svijet oko sebe (Erdeljac, Willer- Gold, 2010). Govorno- jezični razvoj započinje u djetetovoj dobi između šestog i devetog mjeseca, kada se počinju pojavljivati slogovi. Prvu riječ djeca u prosjeku proizvedu oko 10. mjeseca, u dobi od 15 mjeseci mogu proizvesti desetak riječi, u dobi od 20 mjeseci oko 50 riječi, a s dvije godine približno oko dvjestotinjak riječi (Nelson, 1973, prema Erdeljac, 2009).

Dob u god.	1,5	2	3	4	5	6
Broj riječi	100	300-400	1.000-1.100	4.000	2.200	2.500-3.000

Slika 3: Prosječni porast dječjeg leksika u dobi od jedne godine i šest mjeseci do šest godina (Stern, 1907, prema Stančić i Ljubešić, 1994: 269)

Ellis (1994, prema Erdeljac, Willer- Gold, 2010) navodi dva aspekta učenja vokabulara- učenja oblika te učenja značenja koji zahtijevaju svjesne procese učenja (ibid). Prve riječi, konkretne imenice, vezane su uz urođene koncepte. U kasnijim fazama govora povećava se udio glagola i pridjeva, koji se kasnije pojavljuju u govoru upravo zbog njihove kognitivne kompleksnosti (Erdeljac, 2009). Teorije dječjeg razvoja koje negiraju postojanje urođenih koncepata daju prednost percepciji kao načinu prikupljanja podataka iz okoline,

moraju uzeti u obzir da se proces učenja riječi odvija prema statističkoj analizi u ulaznom jeziku (ibid).

Razvoj govora odvija se kroz nekoliko faza: lingvistička faza započinje s jednočlanim iskazima (od 12.-18. mjeseca), zatim slijedi kratka faza s dvočlanim iskazima. Oko treće godine usvojena je osnova materinskog jezika kada dijete usvaja osnovna gramatička sredstva nakon čega slijedi složenija primjena jezičnih struktura (Stančić, Ljubešić, 1994).

Dječje kategorije, prema Mervis (1987, prema Kuvač, Mustapić, 2003) razlikuju se od kategorija odraslih, no odlikuju ih ista načela kojima su označene razine kategorija kod odraslih. Različite kategorije djece i odraslih karakteristične su radi: nepoznavanja kulturnih obilježja, drugačijom dominantnošću obilježja za dijete u odnosu na odraslu osobu te dječjim pogreškama u odabiru obilježja. Djeca u izgradnji leksikona stvaraju prvo osnovnu razinu kategorije, stoga su i prve riječi u dječjem leksikonu članovi osnovne razine (ibid). Nadređena razina povezuje sve pojmove ili "hiponime" koji se nalaze na osnovnoj razini. Kada dijete većinu boja poveže pod zajednički pojam, usvojena je nadređena razina kategorije (ibid). Istraživanjem koje su proveli Aladrović Slovaček i Agić (2018) zaključilo se da broj riječi i leksička gustoća s dobi rastu. Također je utvrđeno da su lektire zbog arhaizama i složene strukture, neprilagođene djeci i njihovim kognitivnim sposobnostima (ibid).

9.2. Dvojezičnost kod djece u ranoj predškolskoj dobi

„Dječja dvojezičnost jest ona kod koje se dva jezika usvajaju u dobi od rođenja do 10 ili 11 godina“ (Medved Krajnović, 2010: 99). Istraživanja koja se bave proučavanjem dvojezičnosti djece rane predškolske dobi pokazuju kako roditelji imaju presudan utjecaj na razvitak dvojezičnosti te na jezične stavove i motivacije (Blagoni, Poropat Jeletić, 2015). Cummins (1976, prema Medved Krajnović, 2010) tvrdi da može doći do gubitka identiteta ukoliko usvajanje drugog jezika nadvlada nad usvajanjem prvog jezika. Kao primjer ovome fenomenu jesu hispanoamerička djeca koja nisu opstala u sustavu obrazovanja iz tog razloga što im je bio nametnut engleski jezik te nisu mogla pratiti redovno gradivo. Posljedično je to dovelo do problema u ponašanju te stvaranju negativnog stava prema školi. Kod pozitivnog učinka dvojezičnosti, oba jezika se njeguju od početka djetetova jezičnog razvoja (Medved Krajnović, 2010). Dijete tada počinje poštivati vlastitu kulturu oba jezika (ibid).

Planiranu dvojezičnost u obitelji karakterizira s jedne strane neplaniranu komunikaciju u krugu obitelji te sustavnog dvojezičnog planiranja. Planiranje dvojezičnosti u

obitelji definirano je određenim modelima i procesima (Blagoni, Poropat Jeletić, 2015). Čimbenici koji utječu na uspješnost dvojezičnog planiranja jesu jezična i komunikacijska dosljednost obitelji, dobni faktor djeteta, društvena okolina, aktivna uloga djeteta u navedenom procesu (ibid). Baker (2000, prema Baždarić, 2015: 8) tvrdi da: “rasprava o dvojezičnom odgoju može ulaziti u domenu odnosa unutar uže i šire obitelji, domenu obrazovanja, domenu socijalnog života djeteta, budućeg zaposlenja i poslovnih perspektiva te, što je najvažnije, u domenu djetetova samopoimanja i samopoštovanja.” Djeca koja odrastaju u dvojezičnim obiteljima izložena su procesu jezičnog miješanja, što znači da u rečenici koju izgovaraju na jednom jeziku, koristit će možda par riječi iz drugog jezika (Baždarić, 2015). Na miješanje jezika gleda se kao nemogućnost jasnog izražavanja u oba jezika, no s obzirom na to da mozak djeteta nije dovoljno razvijen, takva pojava nije neuobičajena (ibid).

Istraživanja istovremene dvojezičnosti nalaze se u dnevnicima jezičnog razvoja djece koja su od rođenja bila izložena dvama jezicima. Jedno od osnovnih pitanja suvremene dvojezičnosti jest pitanje o sličnostima i razlikama jednojezičnih i dvojezičnih govornika te pitanje stupnja odvojenosti dvaju jezika kod bilingvalne djece (Medved Krajnović, 2010).

10. Istraživački rad

Nakon izloženog pregleda teorijskog dijela, u radu se donosi osvrt na tri istraživanja s područja proučavanja mentalnog leksikona: istraživanja leksičkih veza u dvogodišnjaka i trogodišnjaka, osoba s afazijom te utjecaja obrade teksta na količinu zapamćenih riječi u ranom usvajanju stranih riječi. Nakon svakog od predstavljenih istraživanja donosi se osobni osvrt i promišljanja o istome, a kako bi se ponudio autorski doprinos završnom radu.

10.1. Leksičke veze u mentalnom leksikonu dvogodišnjaka i trogodišnjaka (prema Erdeljac, Lakuš, 2003)⁹

Istraživanje je provedeno na uzorku od ukupno 40 ispitanika- prvu skupinu činilo je 18 ispitanika (9 dječaka i 9 djevojčica od 2 godine do 2 godine i 11 mjeseci). Drugu skupinu činila je skupina od 11 dječaka i 11 djevojčica u dobi od 3 godine do 3 godine i 11 mjeseci (Erdeljac, Lakuš, 2003). Svakom ispitaniku prikazana je određena slika, a ispitanik je trebao tu istu sliku imenovati. Nakon provedenog ispitivanja, odgovori su analizirani po dobi, spolu te ih se bodovalo s 2 boda za točne odgovore, 1 za netočne i 0 za nedostatak odgovora (ibid). Rezultati su analizirati kvantitativno i kvalitativno - s obzirom na točnost, odnosno netočnost odgovora i prema određenom tipu semantičko-sintaktične veze (ibid). Rezultati su pokazali da su trogodišnjaci prema sumi odgovora i aritmetičkoj sredini postigli bolje rezultate od dvogodišnjaka. Najfrekventnije riječi za dvogodišnjake bile su *haljina, šalice, stol, slika, patka, krava* i *sendvič*, dok su za trogodišnjake to bile riječi: *sunce, jaja, klaun, kocke, pas* i *mačka* (ibid). Rezultati pokazuju točnije rezultate u trogodišnjaka (55, 43%), dok su dvogodišnjaci više izostavljali odgovore (31, 26%) od trogodišnjaka (12, 68%) (ibid). Prema usporedbi sa spolom, najviše točnih odgovora davali su trogodišnji dječaci, dok je najviše netočnih odgovora bilo kod trogodišnjih djevojčica. Kod dječaka i djevojčica u dobi od tri godine povećava se broj točnih odgovora, a smanjuje se broj izostanaka odgovora.¹⁰ Nakon navedenog, analizirale su se semantičke veze u odgovorima. Pritom su se analizirali samo „netočni“ odgovori, odnosno odgovori koje su ispitanici davali ne pronalazeći točno određenu ciljanu riječ. Najviše je od semantičkih veza bilo korišteno kohiponima- kod dvogodišnjaka

⁹ Erdeljac, Vlasta; Lakuš, Maja, *Leksičke veze u mentalnom leksikonu dvogodišnjaka i trogodišnjaka*, u: Peti-Stantić, Anita; Stanojević, Mateusz-Milan (ur) *Jezik kao informacija*, Zagreb, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Srednja Europa, 2013., 21.-41.

¹⁰ Vlastita interpretacija.

56,2 %, dok je kod trogodišnjaka bilo korišteno 56,7%. Istraživanje je pokazalo da su trogodišnjaci imali više netočnih odgovora u slikama od dvogodišnjaka.¹¹ Pripadajuća tablica prikazuje da postoji razlika u rangu samih semantičkih veza. Mlađa djeca često zamjenjuju riječi koje su u međusobnom odnosu sinonimije ili hiperonimije, dok je u starije djece bilo više prisutno sinonima nego hiperonima.¹² Također je provedena dodatna semantička analiza s parafrazama i semantičkim poljima. Trogodišnjaci su više koristili parafraze od dvogodišnjaka, dok su dvogodišnjaci lakše svrstavali određene pojmove u semantičko polje (Erdeljac, Lakuš, 2003). Također su češće davali odgovore riječima koje s ciljanim riječima dijele slična obilježja (142 odgovora), dok su dvogodišnjaci davali 117 odgovora takvih veza (ibid). Naposljetku, provedena je analiza sintaktičkih veza kolokacije i kordinacije; analiza je pokazala kako su dvogodišnjaci češće koristili kolokacije od trogodišnjaka, no ti rezultati se ne mogu uzeti u obzir s obzirom na manji broj ispitanika (ibid).

Dječji leksik jedno je od najistraživanijih područja u psiholingvistici i neurolingvistici. S obzirom na to da djeca neprekidno usvajaju nove riječi, prati se način na koji se nove riječi uklapaju u mentalni leksikon te postupno usvajaju, a samim time kako dječji leksik postaje sličan mentalnom leksikonu odrasle osobe.¹³ Rezultati su pokazali kako djeca u dobi od tri godine imaju veći leksikon od dvogodišnjaka, što je potvrdilo rezultate prijašnjih istraživanja.¹⁴ Navedeno istraživanje provele su Erdeljac i Lakuš 2012. godine, a time su se željele utvrditi leksičke veze u mentalnom leksikonu dvogodišnjaka i trogodišnjaka te usporediti koliko su u leksičkom procesiranju uspješni dječaci, odnosno djevojčice. Činjenica da su trogodišnjaci imali veći postotak točnih odgovora, može se tumačiti time što je mentalni leksikon trogodišnjaka bogatiji za 600- 700 riječi u odnosu na leksik dvogodišnjaka na što upućuju mnogobrojni znanstvenici, između kojih su i Stančić i Ljubešić (1994). Izostanak odgovora u dvogodišnjaka uzrok je manjeg broja riječi koje su pohranjene u njihovu mentalnom leksikonu. U usporedbi prema spolu, djevojčice brže i ranije savladavaju riječi-dvogodišnje djevojčice davale su više točnih odgovora (39, 80 %) nego dječaci (38, 14%).¹⁵ No, sagledano u cjelini, kod oba spola povećava se broj točnih riječi, a najveće oscilacije vidljive su u nedostatku odgovora u usporedbi dvogodišnjih i trogodišnjih djevojčica. Drugi

¹¹ Vlastita interpretacija.

¹² Vlastita interpretacija.

¹³ Vlastita interpretacija.

¹⁴ Vlastita interpretacija.

¹⁵ Vlastita interpretacija.

korak istraživanja čini analizu semantičkih veza kao što su sinonimija, hiponimija, kohiponimija, sinonimija i meronimija. Od svih semantičkih veza najviše je zastupljena kohiponimija koja se ovdje pokazala kao najjača semantička veza.¹⁶ Erdeljac i Lakuš (2012) napominju kako djeca koriste kohiponime jer percipiraju samo jedno obilježje objekta na slici, primjerice kod jabuke, djeca će primijetiti da je ona okrugla i crvena. Drugi razlog, prema Erdeljac i Lakuš (2012), jest taj što se hiperonimi teže uspostavljaju i traži se traži veća razina apstraktnog razmišljanja. Druga po jačini leksička veza jest sinonimija, a razlog tome jest taj što predškolska djeca dobivaju različite informacije od različitih okolina (primjerice odgajateljica u vrtiću, roditelja ili vršnjaka) (ibid). U dvogodišnjaka je česta sinonimija bila *svjetiljka- lampa*, dok su trogodišnjaci češće koristili leksičku zamjenu *ljestve- lojtre*. Analizirajući Tabelu 7 o zastupljenosti perceptivnih i konceptualnih obilježja, u dvogodišnjaka i trogodišnjaka, zastupljenija su perceptivna obilježja.¹⁷ Sveukupni postotak korištenja takvih obilježja kod dvogodišnjaka i trogodišnjaka je 64, 9%, dok je sveukupno korištenje konceptualnih obilježja iznosilo 35,1 %. O navedenom svjedoči i tablični prikaz o analizi odnosa ciljane riječi i pogrešnog odgovora prema tipu zajedničkog obilježja.¹⁸

	Trogodišnjaci N realiziranih „netočnih“ odgovora	Dvogodišnjaci N realiziranih „netočnih“ od- govora	Obilježja ukupno	Ukupno re- aliziranih „netočnih“ odgovora		Ukupno obilježja %
				3god	2god	
Percep- tivno obilježje	93	75	168	65,5%	64,1%	64,9%
Koncep- tualno obilježje	49	42	91	34,5%	35,9%	35,1%

Tablica 1: Analiza odnosa ciljane riječi i pogrešnog odgovora prema tipu zajedničkih obilježja (Erdeljac, Lakuš, 2012: 39)

¹⁶ Vlastito opažanje.

¹⁷ Vlastita interpretacija.

¹⁸ Vlastita interpretacija.

Zaključno, dječji leksik se obogaćuje s porastom godina, a članovi obiteljske okoline imaju veliki utjecaj na razvitak dječjeg rječnika. Od prvotnog korištenja riješi u određenom kontekstu, djeca počinju širiti vokabular i počinju koristiti određene riječi u različitim kontekstima.¹⁹ Sužavanjem i proširivanjem učvršćuju se značenja riječi unutar određenih kategorija te se tako učvršćuje mentalni leksikon. Erdeljac i Lakuš (2003) navode da bi u narednim istraživanjima ovakvog tipa trebalo uključiti veći broj ispitanika te kvalitetnije istražiti razvoj sintaktičkih veza u djetetovu govoru. Navedene spoznaje mogu poslužiti stručnjacima u ranim i predškolskim ustanovama, a sukladno tome pedagozi u suradnji s odgojiteljima mogu kreirati pomno planirane igre kako bi potaknuli govorno- jezični razvoj djece rane i predškolske dobi.

10.2. Leksičko obilježje predočivosti u mentalnom leksikonu osoba s afazijom (prema Erdeljac i sur., 2014)²⁰

Cilj istraživanja koje su provele Erdeljac i sur. (2014) bio je ispitati postoji li značajna razlika u semantičkome procesiranju visoko i nisko predočivih riječi kod osoba s afazijom te s osobama bez jezičnih poteškoća s auditivnim i vizualnim prikazom. Postavljena hipoteza glasi da u procesiranju visoko i nisko predočivih riječi između osoba s afazijom i osoba bez jezičnih poteškoća, osobe s afazijom su manje uspješne u zadacima niske leksičke predočivosti (ibid). U istraživanju je sudjelovalo ukupno 46 sudionika – 25 sudionika eksperimentalne skupine (osobe s afazijom) i 21 sudionik kontrolne skupine (osobe bez jezičnih teškoća), selektiranih s obzirom na spol, dob, stupanj obrazovanja, dominantnu ruku. Najstariji ispitanik imao je 72 godine, dok je najmlađa sudionica imala 21 godinu (ibid). Obilježja predočivosti bila su ispitana testovima Procjene auditivne sinonimije, Procjene pisane sinonimije i Testom semantičkih asocijacija koji čine skupine testova PALPA.²¹ Testovi procjene auditivne i pisane sinonimije analiziraju sposobnost prosuđivanja bliskosti među riječima. Test semantičkih asocijacija služi kako bi se uvidjela ispitanikova sposobnost odabiranja riječi koja je s drugom riječi u semantičkom odnosu (ibid). Ispitanik se mora usmjeriti na podcrtanu riječ koja predstavlja stimulus, primjerice *magla*. Među ponuđenim

¹⁹ Vlastita interpretacija.

²⁰ Erdeljac, V., Sekulić, M., Willer-Gold, J., Biočina, Z., Čolović, N., Dragojević, E., Rosandić, D. (2014). Leksičko obilježje predočivosti u mentalnom leksikonu osoba s afazijom. *Govor*, 31 (1), 29-47. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/166015>. Posjet 25. srpnja 2021.

²¹ Psycholinguistic Assessments of Language Processing in Aphasia

riječima kao što su *rosa*, *para*, *vijak* i *čavao* mora pronaći ciljani pojam, tj. onu riječ koja je najsličnija stimulusu.²²

Stimulus	Ciljana riječ	Semantički povezan distraktor	Semantički nepovezan distraktor (1)	Semantički nepovezan distraktor (2)
<u>magla</u>	rosa	para	vijak	čavao
<u>štednjak</u>	pećnica	hladnjak	vosak	sapun
<u>letva</u>	daska	greda	cigla	grafit

Tablica 2: Test semantičkih asocijacija- primjer visoko predočivih riječi (Erdeljac i sur., 2014: 3)

Analizom se, prema Erdeljac i sur. (2014), željela ispitati razlika između osoba s afazijom i osoba bez jezičnih poteškoća u određenim kategorijama. Rezultati t-testa²³ ukazuju na postojanje statistički značajne razlike između eksperimentalne i kontrolne skupine s obzirom na uspješnost rješavanja zadataka. U svim navedenim testovima rezultati obrade pokazuju da su sudionici bez jezičnih poteškoća imali u prosjeku bolji rezultat od sudionika s afazijom, što je bilo u skladu s prijašnjim istraživanjima s ovog područja (ibid). Veći broj točnih odgovora prisutan kod visoko predočivih riječi (pri čemu je $M = 43,03$), a manji kod nisko predočivih riječi (pri čemu je $M = 40,47$).²⁴ Eksperimentalna skupina bila je uspješnija u rješavanju zadataka visoke predočivosti (22 točna odgovora), dok je kod zadataka niske predočivosti ostvarivala manji broj točnih odgovora. Kontrolna skupina bila je jednako uspješna u rješavanju zadataka visoke i niske predočivosti (ibid). Na Testu semantičkih asocijacija utjecaj predočivosti riječi na uspjeh ispitanika potvrđen je samo kod eksperimentalne skupine (ibid). Usporedba rezultata obiju skupina pokazuje da ne postoji statistički značajna razlika u uspješnosti rješavanja zadataka s obzirom na razinu predočivosti riječi. Kvalitativna analiza je pokazala da su osobe bez jezičnih poteškoća testove rješavale s

²² Vlastita analiza tablice.

²³ op.a.- T- test je statistički postupak za testiranje značajnosti razlike između dva uzorka. U navedenom slučaju postavlja se pitanje postoji li statistički značajna razlika u procesiranju riječi između eksperimentalne skupine- osoba koje imaju afaziju te kontrolne skupine- osobe bez jezičnih poteškoća. Ukoliko postoji statistički značajna razlika između eksperimentalne i kontrolne skupine, tada je $p < 0,05$, dok s druge strane ne postoji statistički značajna razlika ukoliko je $p > 0,05$. Pri uzimanju određenih rezultata u obzir, moraju se pažljivo sagledati vrijednosti aritmetičke sredine (M) i standardne devijacije (SD).

²⁴ Vlastito opažanje.

najviše jednom ili dvjema pogreškama, a velik broj ispitanika kontrolne skupine riješio ih je potpuno točno (ibid). Obje skupine najčešće su griješile na zadacima s nisko predočivim riječima, a osobe s afazijom bile su manje uspješne pri razumijevanju nisko predočivih leksema i pri prepoznavanju sinonimije među njima.²⁵

Visoko predočivim leksemima odgovara jasna mentalna slika, dok su nisko predočivi leksemi teže zamislivi, stoga iziskuju veću razinu kognitivnog napora (Erdeljac i sur., 2014). Sagledavajući teorijski dio istraživanja, mogu se zaključiti tri činjenice: prosječno je veći broj točnih odgovora prisutan kod visoko predočivih riječi; eksperimentalna skupina je uspješnija u davanju odgovora visoke predočivosti naspram odgovora niske predočivosti, dok je kontrolna skupina davala podjednak broj točnih odgovora u jednoj i u drugoj kategoriji predočivosti te da niska čestotnost i bliskost korelira niskim predočavanjem riječi što otežava posezanje za tim pojmovima u mentalnom leksikonu.²⁶ Ukoliko je zadana riječ nisko predočiva i apstraktna, preslikat će se manje jasna reprezentacija te riječi što može uzrokovati otežano razumijevanje, posebno osobama s jezičnim poteškoćama kao što su osobe s afazijom (Erdeljac, 2009).

Kod osoba s afazijom, područja istraživanja jesu s aspekta učestalosti riječi, poznatosti riječi, predočivosti i konkretnosti, duljine riječi, upotrebljivosti te kategorije živo/ neživo (ibid). Kategorije živosti, odnosno neživosti također utječu na imenovanje pojmova; afazičari lakše imenuju pojmove koji se odnose na neživo, nego na živo (ibid). Predočivost i konkretnost su jedni od aspekata koji su bitni za leksičko procesiranje u afazičara.²⁷ Dokazano je kako afazičari lakše percipiraju apstraktne, naspram konkretnih riječi, a što je i slučaj kod dislektičara. Neki autori (Schallice, 1987, prema Erdeljac, 2009) smatraju da frekvencija riječi djeluje na funkcioniranje semantičkog sustava.²⁸ Teorijom dvostrukog kodiranja moguće je objasniti zašto je veća uspješnost pri razumijevanju konkretnijih, lakše predočivih riječi nasuprot razumijevanju apstraktnijih riječi (Erdeljac i sur., 2014). Smatra se da je lakše prizvati kontekst u kojemu se pojavljuje konkretnija riječ nego kontekst u kojemu se pojavljuje apstraktnija riječ (ibid). Lakše prizivanje konteksta te dvostruko kodiranje

²⁵ Vlastita interpretacija.

²⁶ Vlastita interpretacija.

²⁷ Vlastito opažanje.

²⁸ Istraživanja s područja frekvencije riječi provodila su se na taj način da su ispitanici morali prepoznati visokofrekventne i niskofrekventne riječi uz prisustvo buke. Češće riječi se lakše prepoznaju i u nepovoljnim uvjetima slušanja (Erdeljac, 1997).

objašnjava činjenicu bolje izvedbe ispitanika u zadacima s visoko predočivim riječima (ibid). Iz svega navedenog proizlazi činjenica da je predočivost jedna od ključnih aspekata koja se mora uzeti u obzir kako u dijagnostici, tako i rehabilitaciji osoba s afazijom.²⁹

10.3. Kako obrada teksta utječe na količinu zapamćenih riječi u ranom učenju stranog jezika? (prema Vičević, 2010)³⁰

Postavlja se pitanje koje sve metode utječu na lakše zapamćivanje riječi stranog podrijetla prilikom ranog učenja. U ovom istraživanju konkretno se ispitalo utječu li različiti načini obrade teksta na količinu zapamćenih riječi. U radu su postavljena tri problema: utječe li način obrade teksta na razinu zapamćenog vokabulara; utječe li način obrade teksta na razinu morfosintaktičkih obilježja te utječe li način obrade teksta na sveukupnu količinu zapamćenih riječi (Vičević, 2010). Uzorak je sačinjavalo 35 osoba drugog, trećeg i četvrtog razreda osnovne škole u Rijeci, pri čemu je dječaka bilo 20, dok je djevojčica bilo petnaest. Proces istraživanja odvijao se u dva mjerenja u svibnju 2009. godine. Prvo mjerenje izgledalo je tako što su svi razredi obrađivali različite situacije i vokabular dramatizacijom tekstova. Nakon pročitano teksta učenici su morali odramatizirati određeni tekst, dakle predstaviti pročitano u obliku scenske izvedbe. U drugom dijelu ispitivanja učenici su prepričavali vokabular pomoću tekstova koji nisu bili dramatizirani (ibid). Učenici su naposljetku u grupama slagali određene dijelove teksta u cjelinu. Kasnije su rješavali 4 zadatka pisane provjere s ciljem utvrđivanja opsega zapamćenosti pojedinih riječi (ibid). Učenici su trebali napisati značenje riječi, nadopuniti tekst riječima koje se pojavljuju u tekstu; koncipirati rečenice kako bi se sačinio dijalog. U posljednjem zadatku učenici bili pitani kako bi reagirali u određenoj situaciji što su morali zapisati na talijanskom (ibid). Istraživanje je pokazalo kako su učenici drugog razreda više teksta zapamtili dramatizacijom, dok su učenici trećeg i četvrtog razreda zapamtili više novih riječi nakon teksta koji nije bio obrađen dramatizacijom.³¹ Navedeno pokazuje i tablica:

²⁹ Vlastito opažanje.

³⁰ Vičević, Sanja, Kako obrada teksta utječe na količinu zapamćenih riječi u ranom učenju stranih jezika? u: Pavličević-Franić, Dunja; Bežen, Ante. (2010). *Društvo i jezik; višejezičnost i višekulturalnost*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: ECNSI.

³¹ Vlastita interpretacija.

		dramatiziran tekst	nedramatiziran tekst
2. razred	M	10,86	8,57
	SD	1,95	3,91
3. razred	M	5,56	9,67
	SD	2,97	2,45
4. razred	M	7,70	10,20
	SD	3,20	1,99

Tablica 3: Količina zapamćenog produktivnog vokabulara nakon odrađenog dramatiziranog, odnosno nedramatiziranog teksta (Vičević, 2010: 299)

Rezultati su, osim navedenog, pokazali da ne postoji statistički značajan efekt dramatizacije na količinu zapamćenog produktivnog vokabulara, no ne postoji ni statistički značajna razlika na količinu zapamćenog receptivnog vokabulara (Vičević, 2010). Nadalje, nužno je interpretirati položaje morfosintaktičkih struktura u vokabularu učenika drugog, trećeg i četvrtog razreda.

		dramatiziran tekst	nedramatiziran tekst
2. razred	M	5,71	5,00
	SD	,97	,80
3. razred	M	4,00	5,44
	SD	,85	,70
4. razred	M	7,60	4,30
	SD	,81	,67

Tablica 4: Prikaz količine zapamćenih produktivnih morfosintaktičkih struktura s obzirom na dramatiziran, odnosno nedramatiziran tekst (Vičević, 2010: 300)

Osvrćući se na navedenu tablicu, zaključno se može kazati da učenici drugog i četvrtog razreda postižu bolje rezultate u zapamćivanju različitih morfosintaktičkih struktura, od učenika trećeg razreda ukoliko je riječ o dramatiziranom tekstu.³² Kod teksta koji nije dramatiziran, učenici postižu najbolje rezultate u zapamćivanju morfosintaktičkih struktura, usporedivši rezultate s učenicima drugog i četvrtog razreda.³³

Dvojezičnost i višejezičnost, a kako se nastojalo pokazati i ovim radom, postaje imperativom suvremenog doba. Svaki učenik je individua, stoga postoje različiti tipovi učenja

³² Vlastito opažanje.

³³ Vlastito opažanje.

za pojedince koji donose određene rezultate.³⁴ Vilke (1999, prema Vičević, 2010) tvrdi kako je proces zapamćivanja onih riječi koje nisu u kulturi materinskog jezika iznimno složenije nego što je to kod onih riječi koje postoje u djetetovu materinjem vokabularu. Bilingvizam pretpostavlja uporabu dvaju jezika, a pritom govornik ne mora nužno znati drugi jezik na višoj razini jer se bilingvalnim govornikom se može postati ukoliko se koristi bilo koja razina jezične kompetencije.³⁵ U prijašnjim je istraživanjima utvrđena povezanost između kognitivnih sposobnosti i usvajanja vokabulara te da se receptivni vokabular (testirano razumijevanjem najčešćeg znanja riječi) i produktivni (testiranje prizivanjem riječi pomoću početnih slova) vokabular razlikuju (Vičević, 2010). Receptivni vokabular je i veći i brže se razvija (ibid). Veliku ulogu u usvajanju novih stranih riječi čini i intrinzična motivacija učenika³⁶, a pritom je važna uloga korištenja različitih didaktičkih strategija te pomno planiranog nastavnog sata s odabranim metodama. Igra se pojavljuje kao snažan didaktičko-metodički alat za rano usvajanje riječi, ne samo materinjeg, već i stranog jezika.³⁷ Brojnim je istraživanjima u ovom području dokazano da strategije učenja imaju važnu ulogu u procesu ovladavanja stranim jezikom (Matić, 2015). Cohen (1998, prema Matiće, 2015) govori o strategijama kao potezima koje učenik radi djelomično svjesno kako bi poboljšao proces učenja. I u ovom istraživanju, autorica se pitala postoji li razlika između količine zapamćenih riječi s različitim načinima obrade vokabulara. Zaključno, istraživanje je pokazalo kako ne postoji statistički značajna utjecaja dramatizacije na receptivni, ni produktivni vokabular na sveukupnu količinu zapamćenih riječi. Istraživanja o produktivnom vokabularu pokazala su kako se s dobi smanjuje efekt dramatizacije na količinu riječi koje su zapamćene (Vičević, 2010). Istraživanje je pokazalo kako posebnu pozornost treba posvetiti učenicima trećih razreda jer su oni po zapamćenosti produktivnog vokabulara bliži učenicima četvrtih razreda, dok su prema istraživanju morfosintaktičkih struktura bliži učenicima drugog razreda. U četvrtom razredu je manji efekt dramatizacije, stoga bi trebalo u nastavi koristiti druge tehnike i metode (ibid). Afektivni faktori djeluju na angažiranost čovjeka u tom jezičnom procesu, stoga se navedeno ne smije zanemariti u poučavanju stranih jezika i kreiranju nastavnog sata

³⁴ Vlastito opažanje.

³⁵ Vlastito opažanje.

³⁶ Ekstrinzična motivacija podrazumijeva vanjske motivatore koji osobu potiču za postizanje određenog cilja kao što su bolje radno mjesto, upisivanje fakulteta, ocjene, nagrade, sudjelovanje na natjecanjima i dr. Intrinzična motivacija podrazumijeva unutarnje motivatore, odnosno poticaje za postizanje određenog zadatka kao što su usmjerenost ka cilju, nezavisnost, radna energija i sl.

³⁷ Vlastito opažanje.

te didaktičkog procesa i metoda. Zbog svega navedenog, rezultati ovog istraživanja značajni su za sve one koji su uključeni u neposredni rad u odgojno-obrazovnim institucijama.³⁸

³⁸ Vlastito opažanje.

11. Zaključak

Rad je koncipiran u dva dijela: u prvom su izložene teorijske spoznaje iz recentne literature u kojem su obrađena područja povezana s pojmom mentalnog leksikona. To su pojmovi jednojezičnosti, dvojezičnosti, višejezičnosti, dječjeg leksikona i pitanja načina obrade riječi u mentalnom leksikonu. Jedno od najvažnijih pitanja na koje znanstvenici s ovog područja žele odgovoriti jest postoji li jedan ili više leksikona kod dvojezičnih, odnosno višejezičnih govornika. Većina znanstvenih istraživanja zagovara pristup o jednom zajedničkom mentalnom leksikonu. Ranije se smatralo da postoje razlike u jezičnom procesiranju i djelovanju u hemisferama monolingvalnih i bilingvalnih govornika, no istraživanja su pokazala da nema razlike po tom pitanju. Bilingvalni govornici rijetko u potpunosti mogu ovladavati obama jezicima, često su u jednom od njih više ili manje uspješni. Mlade se, kroz različite programe učenja, sustava stipendiranja i međunarodne razmjene, potiče na učenje i poznavanje više jezika, između ostaloga, kako bi bili što konkurentniji na tržištu rada. Posebno je bitno i pitanje bilingvizma kod djece u ranoj dobi, ali i usvajanja dječjeg vokabulara. Mentalni leksikon kod djece s godinama postaje sve bogatijim, kao i njegov fonološki, morfološki, sintaktički i semantički sustav, a djeca postupno određene riječi mogu smjestiti u određeni kontekst. U slučajevima jezičnih poremećaja, poput disleksije, dolazi do prekida povezanosti između struktura leksičkih jedinica. Teorijskim je dijelom pružen pregled istraživanja mentalnoga leksikona i tom području pripadajućih pristupa i terminologije. U drugome se dijelu rada donosi osvrt na tri istraživanja provedena na tom području, a ona su: „Leksičke veze u mentalnom leksikonu dvogodišnjaka i trogodišnjaka“, „Leksičko obilježje predočivosti u mentalnom leksikonu osoba s afazijom“ te „Kako obrada teksta utječe na količinu zapamćenih riječi u ranom učenju stranog jezika?“. Prvo istraživanje pokazalo je kako je kohiponimija najjača semantička veza u dvogodišnjaka i trogodišnjaka, dok je odmah nakon nje sinonimija. Kod dječaka i djevojčica u dobi od tri godine povećava se broj točnih odgovora, a smanjuje se broj izostanaka odgovora. U drugom istraživanju, čiji je predmet istraživanja bio mentalni leksikon osoba s afazijom, predočivost se može smatrati jednim od ključnih parametara koji treba uzeti u obzir prilikom testiranja osoba s afazijom, ali i rehabilitaciji osoba. U posljednjem istraživanju utvrdilo se kako se kod učenika četvrtog razreda postiže manji učinak primjenom metode dramatizacije u svrhu zapamćivanja određenih riječi.

Afektivni faktori mogu djelovati na angažiranost u jezičnom procesu, stoga se navedeno ne smije zanemariti u poučavanju stranih jezika i kreiranju nastavnog sata te

didaktičkih procesa i metoda. Na područjima istraživanja govorno-jezičnog razvoja mogu se provesti i dodatna istraživanja s monolingvalnim govornicima, bilingvalnim govornicima s afazijom i drugim jezičnim poremećajima, a sa svrhom usavršavanja različitih testnih materijala te dijagnostičkih postupaka na području logopedije.

12. Popis literature

Knjige

1. Aladrović Slovaček, Katarina, Agić, Željko. Obilježja dječjega leksika u primarnome obrazovanju, u: Mihaela, Vlastelić, Anastazija. (ur.) (2019). *Jezik i um : zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 3. do 5. svibnja 2018. u Rijeci*. Zagreb: Srednja Europa.
2. Blagoni, Robert, Poropat Jeletić, Nada. (2015). *Jezični pleter: ogledi iz obiteljskoga planiranja dvojezičnosti*. Zagreb: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
3. Bloomfield, Leonard. (1933). *Language*. Chicago: University Chicago Press.
4. Erdeljac, Vlasta. (1997). *Prepoznavanje riječi*. Zagreb: Ibis grafika.
5. Erdeljac, Vlasta. (2009). *Mentalni leksikon: modeli i činjenice*. Zagreb: Ibis grafika.
6. Erdeljac, Vlasta, Lakuš, Maja. *Leksičke veze u mentalnom leksikonu dvogodišnjaka i trogodišnjaka*. u: Peti-Stantić, Anita; Stanojević, Mateusz-Milan (ur.) *Jezik kao informacija*, Zagreb, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Srednja Europa, 2013., 21.-41.
7. Filipović, Rudolpf. (1986). *Teorija jezika u kontaktu: Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Školska knjiga.
8. Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica. Kako normativnu preporuku donosi terminolog, a kako standardolog? u: Mihaela, Vlastelić, Anastazija. (ur.) (2019). *Jezik i um : zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 3. do 5. svibnja 2018. u Rijeci*. Zagreb: Srednja Europa.

9. Kologranić Belić, Lana; Matić, Ana; Olujić, Marina; Srebačić, Ivana. Jezični, govorni i komunikacijski poremećaji djece predškolske i školske dobi u: *Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama* / Kuvač Kraljević, Jelena (ur.). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 2015. str. 64-76
10. Kuvač, Jelena, Mustapić, Maja. Rani leksički razvoj - odnos nadređene i osnovne razine u usvajanju riječi u: *Dijete i jezik danas*. Vodopija, Irena (ur.). Osijek: Visoka učiteljska škola u Osijeku, 2003. str. 67-77.
11. Kuvač, Jelena, Palmović, Marijan (2007). *Metodologija istraživanja dječjeg jezika*. Zagreb: Naklada Slap.
12. Lurija, Aleksandar, R. (1982). *Osnovi neurolingvistike*. Prevela s ruskog Milica Glumac-Radnović. Beograd: Nolit.
13. Medved Krajnović, Marta. (2010). *Od jednojezičnosti do višejezičnosti: Uvod u istraživanja procesa ovladavanja inim jezikom*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
14. Mildner, Vesna. (2003). *Govor između lijeve i desne hemisfere*. Zagreb: IPC grupa.
15. Sapir, Edward. (2013). *Jezik: Uvod u istraživanje govora*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
16. Sočanac, Lelija. (2010). *Studije o višejezičnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
17. Stančić, Vladimir, Ljubešić, Marta. (1994). *Jezik, govor, spoznaja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
18. Šarić, Antonija, Budić, Lahorka, Perković, Anica. Kognitivna dimenzija u međukulturnoj komunikaciji, u: Mihaela, Vlastelić, Anastazija. (ur.) (2019). *Jezik i um : zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 3. do 5. svibnja 2018. u Rijeci*. Zagreb: Srednja Europa.
19. Škiljan, Dubravko. (1987). *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.

20. Turk, Marija. (2013). *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi: Prilog lingvistici jezičnih dodira*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

21. Vičević, Sanja. Kako obrada teksta utječe na količinu zapamćenih riječi u ranom učenju stranih jezika? u: Pavličević-Franić, Dunja; Bežen, Ante. (2010). *Društvo i jezik; višejezičnost i višekulturalnost*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: ECNSI.

Znanstveni članci

1. Baždarić, Tamara. (2015). Obitelj pred izazovima dvojezičnosti: zablude i istina o učincima istovremene dvojezičnosti na djecu i obitelj. *Acta Iadertina*, 12 (1), 0-0. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/190121> Posjet 27. srpnja 2021.
2. Dabo-Denegri, Ljuba. (1998). Jezično posuđivanje: Tipologija leksičkih posuđenica (anglicizmi u francuskom jeziku). *Filologija*, (30-31), 439-450. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/173521> Posjet 23. srpnja 2021.
3. Ellis, Elizabeth. (2018). Monolingualism: The unmarked case u: Sociolinguistic studies. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/250015186_Monolingualism_The_unmarked_case Posjet 29. srpnja 2021.
4. Erdeljac, Vlasta, Sekulić, Martina, Willer-Gold, Jana, Biočina, Zdravka, Čolović, Nina, Dragojević, Ema, Rosandić, Dorotea. (2014). Leksičko obilježje predočivosti u mentalnom leksikonu osoba s afazijom. *Govor*, 31 (1), 29-47. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/166015> Posjet 25. srpnja 2021.
5. Erdeljac, Vlasta, Willer-Gold, Jana. Priroda stručne terminologije i problemi njezina učenja. // *Društvo i jezik: višejezičnost i višekulturalnost / Society and Language: Multilingualism and Multiculturality / Pavličević-Franić, Dunja ; Bežen, Ante (ur.)*. Zagreb: Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2009. str. 72-87.

6. Erdeljac, Vlasta. *Problem značenja u teorijama prepoznavanja riječi i razumijevanja jezika*, Zagreb, Filologija, No. 29, 1997. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/157487> Posjet 25. srpnja 2021.
7. Farahian, Majid. (2011). *Mental Lexicon: Its Organization and Representation*. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/265421243_Mental_Lexicon_Its_Organization_and_Representation Posjet 30. svibnja 2021.
8. Jajić Novogradec, Marina. (2017). Individualna višejezičnost u kontekstu hrvatskoga obrazovnog sustava. *Studia Polensia*, 6 (1), 29-45. Preuzeto s <https://doi.org/10.32728/studpol/2017.06.01.02> Posjet 01. kolovoza 2021.
9. Kuperman, Victor, Libben, Gary, Jarema, Gonia. (2020). *The Mental Lexicon Polylogue*. u: *Polylogues on the Mental Lexicon: An exploration of fundamental issues and directions*. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/343567695_The_Mental_Lexicon_Polylogue Posjet 18. travnja 2021.
10. Majetić, Senka. (2009). Leksikologija i leksikografija: Komparativni pristup. *Filologija*, (53), 93-104. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/44505> Posjet 21. srpnja 2021.
11. Matić, Ivana. (2015). Odnos strategija učenja i afektivnih čimbenika u učenju stranih jezika. *Strani jezici*, 44. (1.), 54-66. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/164856> Posjet 10. srpnja 2021.
12. Stojić, Aneta i Košuta, Nataša. (2017). Kolokacijske sveze u mentalnome leksikonu učenika stranog jezika. *FLUMINENSIA*, 29 (2), 7-26. Preuzeto s <https://doi.org/10.31820/f.29.2.9> Posjet 28. srpnja 2021.
13. Šimić, Nataša. Valerjev, Pavle, Nikolić Ivanišević, Matilda. (ur.). *Jezik i mozak // Mozak i um: od električnih potencijala do svjesnog bića / Zadar: Sveučilište u Zadru, 2020. str. 207-227*. Preuzeto s https://www.researchgate.net/publication/339827765_Mozak_i_um_Od_elektrichih_potencijala_do_svjesnog_bica Posjet 30. srpnja 2021.
14. Špiranec, Ivana. *Tko se boji dvojezičnosti još (definiranje dvojezičnosti)? U: Strani jezici: časopis za unapređenje nastave stranih jezika*, 39 (2010), 1-2; 9-28. Preuzeto s https://stranijezici.ffzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2019/06/SJ_39_1-2_1.pdf Posjet 12. srpnja 2021.

15. Volenec, Veno. (2015). Kratka povijest neurolingvistike. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 41 (2), 377-391. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/150114> Posjet 25. lipnja 2021.
16. Vrsaljko, Slavica, Paleka, Petra. (2018). Pregled ranoga govorno-jezičnoga razvoja. *Magistra Iadertina*, 13 (1), 139-159. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/217843> Posjet 15.srpnja 2021.

Web stranice

1. The Embryo Project Encyclopedia- Roger Sperry's Split Brain Experiments (1959-1968). <https://embryo.asu.edu/pages/roger-sperrys-split-brain-experiments-1959-1968> Posjet 23. ožujka 2021.
2. „Kolokacijska baza hrvatskoga jezika”. <http://ihjj.hr/kolokacije/o-bazi/> Posjet 31.srpnja 2021.
3. Pojam rječnika. <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35936> Posjet 20. srpnja 2021.
4. Politika višejezičnosti. https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/about-multilingualism-policy_hr Posjet 28. srpnja 2021.

13. Popis priloga

Slike

Slika 1. Podjela mozga na četiri glavna režnja
.....7

Slika 2. Rječnik kao popis riječi nasuprot mreži riječi
.....15

Slika 3. Prosječni porast dječjeg leksika u dobi od jedne godine i šest mjeseci do šest godina
..... 26

Tablice

Tablica 1: Analiza odnosa ciljane riječi i pogrešnog odgovora prema tipu zajedničkog obilježja..... 31

Tablica 2: Test semantičkih asocijacija- primjer visoko predočivih riječi
..... 33

Tablica 3: Količina zapamćenog produktivnog vokabulara nakon obrađenog dramatiziranog, odnosno nedramatiziranog teksta 36

Tablica 4: Prikaz količine zapamćenih produktivnih morfosintaktičkih struktura s obzirom na dramatiziran, odnosno nedramatiziran tekst
36

14. Sažetak i ključne riječi

Mentalni leksikon je skladište riječi jezika koji znamo i koji učimo, a struktura mentalnog leksikona sastoji se od fonološke, morfološke, semantičke i sintaktičke razine. Kod nekih je jezičnih poremećaja, kao što su afazija i disleksija, prekinuta povezanost između navedenih struktura. Afazija je poremećaj u različitim aspektima jezične uporabe kao što su čitanje, pisanje, razumijevanje i sl. Mentalni leksikon se u načelu „obogaćuje“ tijekom života, povećava se njegov opseg, ali se i mijenjaju odnosi među pohranjenim riječima. Kroz rad se želi naglasiti sličnosti i razlike između rječnika i mentalnog leksikona. Mentalni leksikon je mreža riječi koju pojedinac koristi i višedimenzionalan je, dok je rječnik pisan uobičajeno abecednim ili nekim drugim redom i jednodimenzionalan je. Pojam bilingvizma i višejezičnosti aktualan je kako u lingvistici, tako i u obrazovnoj politici jer se poznavanje više jezika smatra prednošću na raznim područjima ljudske djelatnosti. Sa stajališta lingvиста, mentalni leksikon bilingvalnog govornika sadrži podatke o riječima obaju jezika koje govornik poznaje. Iako neki znanstvenici smatraju da kod dvojezičnih govornika postoje dva odvojena mentalna leksikona, danas je većina njih mišljenja da je mentalni leksikon bilingvalnoga govornika organiziran tako da postoje dva mentalna leksikona koja su interakciji. Podaci o tome što je mentalni leksikon i kako je strukturiran, prikupljaju se putem različitih istraživanja: istraživanjem mentalnih leksikona osoba koje imaju govorno-jezične poteškoće, bilingvalnih govornika, proučavanjem korištenja jezičnih struktura u ranoj dječjoj dobi i sl. Sadržaj nastavnog plana i programa treba pratiti govorno- jezični razvoj djeteta, a više pažnje treba posvetiti razvijanju poznavanja značenja, a ne samo povećavanju broja riječi sadržanih i zastupljenih u pojedinomu leksikonu (Erdeljac, Willer- Gold, 2009).

Ključne riječi: mentalni leksikon, rječnik, bilingvizam, afazija, dječji govorno- jezični razvoj

15. Vocabulary and mental lexicon

Keywords: mental lexicon, vocabulary, bilingualism, aphasia, children's speech and language development